

TAMPEREEN YLIOPISTO
Johtamiskorkeakoulu

Hanna Eräkaski

Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu ja
huolellisuus verokonsultoinnissa

Pro Gradu -tutkielma
Yritysjuridiikka
Tampere 2011

Tiivistelmä

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

ERÄKASKI, HANNA: Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu ja huolellisuus verokonsultoinnissa

Pro gradu – tutkielma, VII + 57 s.

Yritysjuridiikka

Maaliskuu 2011

Asiasanat: asiantuntija, huolellisuus, lojaliteettivelvollisuus, selvitysvelvollisuus, sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu, tiedonantovelvollisuus, vastuunrajoitus, verokonsultointi

Tutkielmassa tarkastellaan asiantuntijan sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta ja huolellisuutta toimeksiantosuhteessa erityisesti verokonsultoinnin näkökulmasta. Tutkielmassa pyritään selvittämään, mitä sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu tarkoittaa, kuinka sitä voidaan rajoittaa ja mitä asiantuntijapalveluissa tarkoitetaan huolellisella toiminnalla.

Asiantuntijalta vaadittavaa huolellisuutta ei ole säännelty lainsäädännössä, joten ongelmaksi muodostuu huolellisuuden tason määrittely. Tutkielmassa tarkastellaan asiantuntijalle asetettuja velvollisuuksia huolellisuuden kannalta kuten tiedonanto-, selvitys- ja lojaliteettivelvollisuutta. Asiantuntijan huolellisuus on esiintynyt oikeuskäytännössä paljon viime vuosikymmenten aikana. Oikeustapausten perusteella voidaan selventää asiantuntijoille asetettuja velvollisuuksia ja määrittellä huolellisuudella yleisiä linjauksia. Asiantuntijan vahingonkorvausvastuun välttämässä asiantuntijan omalla toiminnalla on suuri merkitys, mutta myös vastuunrajoitusehdoilla pyritään välttämään vahingonkorvausvastuuta. Vahingonkorvausvastuun rajoittaminen on tärkeä osa yritysten riskien hallintaa, mutta vastuunrajoitusten käyttö saattaa olla ongelmallinen asiantuntijapalveluiden luonteen takia.

Verokonsultoinnissa vastuukysymykset nousevat helposti esiin alan haasteellisuuden takia. Verotuksessa lainsäädäntö on nopeasti muuttuvaa ja lopullisen päätöksen tekee veroviranomainen. Verokonsultoinnissa asiantuntijan tulee ajaa parhaalla mahdollisella tavalla asiakkaansa etua mutta tässä voi tulla eteen monenlaisia, niin asiakkaasta kuin toimeksiannon rajaamisesta johtuvia, ongelmia.

Asiantuntijapalveluiden kysyntä on kasvanut viime vuosina ja näin ollen myös vastuukysymykset voivat tulla yhä ajankohtaisemmiksi tulevaisuudessa.

Sisällys

Tiivistelmä	I
Sisällys	II
Lähteet	IV
Virallislähteet	IV
Ohjeet	IV
Kirjallisuuslähteet	IV
Oikeustapaukset	VI
1 Johdanto	1
1.1 Aihealueen taustaa	1
1.2 Tutkimusongelma ja tutkimusmetodi	2
1.3 Tutkimuksen rajaus ja rakenne	3
2 Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu	5
2.1 Lainsäädäntö	5
2.2 Sopimus- ja deliktivastuu	7
2.3.1 Suoritushäiriö ja syy-yhteys	8
2.3.2 Tulos- ja toimintavelvoitevastuu	10
2.3.2 Todistustaakkajako	11
2.3.3 Vastuuperusteista	12
2.3.4 Tuottamus	14
3 Huolellisuusvaatimukset	17
3.1 Huolellisuudesta	17
3.1.1 Huolellisuus riskipitoisissa järjestelyissä	19
3.2 Tiedonantovelvollisuus	20
3.2.1 Tiedonantovelvollisuuden määritelmä	20

3.2.2 Tiedonantovelvollisuus lainsäädännössä	22
3.2.4 Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti	24
3.2.3 Tiedonantovelvollisuus oikeuskäytännössä	25
3.3. Selvitysvelvollisuus	30
4. Lojaliteettiperiaate	33
4.1 Lojaliteettiperiaate sopimusoikeudessamme	33
4.2 Lojaliteettiperiaatteen sisältö	34
4.3 Lojaliteettiperiaatteen suhde muihin oikeusperiaatteisiin	35
4.4 Lojaliteettivelvollisuuden rikkominen.....	36
4.5 Lojaliteettivelvollisuus oikeuskäytännössä	37
5 Vahingonkorvausvastuun rajoittaminen	44
5.1 Vastuunrajoittaminen.....	44
5.2 Vastuunrajoitusehto sopimuksen osana.....	46
5.2.1 Vakioehdot	46
5.2.2 Vastuunrajoitusehtojen tulkinta.....	48
5.2.3 Vastuunrajoitusehdon kohtuullisuus	50
5.2.4 Vastuunrajoitus ja tahallisuus tai törkeä huolimattomuus	51
5.2.5 Vastuunrajoitusehdot asiantuntijapalveluissa	52
5.3 Vastuuvakuutus.....	53
6. Lopuksi.....	55

Lähteet

Virallislähteet

Hallituksen esitys Eduskunnalle vakuutus sopimuslaiksi ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 114/1993 vp).

Ohjeet

Suomen asianajajan liitto: Suomen Asianajajaliiton säännöt (1959/191)

Suomen asianajajan liitto: Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet (15.1.2009)

Kirjallisuuslähteet

Hahto, Vilja: Tuottamus vahingonkorvausoikeudessa. Juva 2008.

Halila, Heikki: Rakennuttajan tiedonantovelvollisuus. Vammala 1981.

Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuus oikeudellisia oikeussuhteita. Porvoo 1955.

Halila, Heikki – Hemmo, Mika: Sopimustyyppit. 2., uud. p. Hämeenlinna 2008.

Hemmo, Mika:

- Vahingonkorvauksen määräytyminen sopimussuhteessa. Vammala 1994.
- Vastuunrajoitusehdoista asianajotoimeksiannossa. Defensor Legis 1995, s. 566 – 586.
- Sopimus ja delikti: tutkimus vahingonkorvausoikeuden vastuumuodoista. Helsinki 1998.
- KKO 1999:19 Oikeustapauskommentti. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein I. Jyväskylä 1999, s. 185 – 194.
- KKO 2001:128 Oikeustapauskommentti. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein II. Jyväskylä 2002, s. 429 – 439.
- Sopimusoikeus 1. 2., uud. p. Jyväskylä 2003. (2003a)
- Sopimusoikeus 2. 2., uud, p. Jyväskylä 2003. (2003b)
- Sopimusoikeus 3. Jyväskylä 2005.

- Häyhä, Juha:* Tieto tavaranä – Siviilioikeus tietoyhteiskunnassa. Oikeus 1/2000, s. 44 – 48.
- Häyhä, Juha:* Lojaliteettiperiaate ja sopimusoppi. Defensor legis 3/1996, s. 313 – 327.
- Kivivuori, Antti:* Defensor Legis 1975.
- Kleineman, Jan:* Rådgivares informationsansvar – en probleminventering. Svensk Juristtidning 1998a. s, 185 – 211.
- Kleineman, Jan:* Skatterådgivarna och skadeståndsansvaret. Skattenytt 1998b, s. 101 – 113.
- Kurkela, Matti S.* Globalisoitunut sopimuskäytäntö ja sopimusoikeudelliset periaatteet. Helsinki 2003.
- Könkkölä Justus:* KKO 2007:27 Oikeustapauskommentti. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein I. Jyväskylä 2002, s. 185 – 187.
- Mononen, Marko:* Onko sopimusoikeudessamme yhtenäistä vastuuperustetta? Lakimies 7 - 8/2004, s. 1379 – 1397.
- Muukkonen, P.J.:* Yhteistyösopimukset ja lojaliteettivelvollisuus. Teoksessa Hiden Mika, (toim.): Juhlajulkaisu Urho Kalevi Kekkonen 1900-3/9-1975 Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. C-sarja No 13. Vammala 1975, s. 356 – 364.
- Muukkonen, P.J.:* Sopimusoikeuden yleinen lojaliteettiperiaate. Lakimies 7/1993, s. 1030 – 1048.
- Mähönen, Jukka:* Teoksessa Saarnilehto Ari. (toim.): Varallisuus oikeuden kantavat periaatteet. Vantaa 2000.
- Mähönen Jukka:* Lojaliteettivelvollisuudesta toimeksiantosuhteessa. Oikeustieto 5/2000, s. 9-10.
- Mäntysaari, Petri:* Verokonsultin vastuusta. Defensor Legis 2/2000, s. 245 – 273.
- Norros, Olli:* Vahingonkorvaus asiantuntijapalveluissa. Lakimies 4/2008, s. 637 – 643.
- Peltonen Jukka:* Asianajajan vahingonkorvaus vastuusta sekä sen laki- ja sopimusperusteisistä rajoituksista. Defensor Legis 1/2001, s. 4-30.
- Routamo, Eero – Ståhlber, Pauli – Karhu, Juha:* Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2006.
- Routamo Eero:* Vastaavuusteoria ja suorituksen virheellisyys sopimussuhteessa. Lakimies 1980, s. 122–130.
- Rudanko, Matti:* Rakennuttajan myötävaikutushäiriöistä rakennusurakassa. Vammala 1989.
- Saarnilehto, Ari:* Kommentoituja oikeustapauksia korkeimmasta oikeudesta. Oikeustieto 3/2000. s, 2-3.

Saarnilehto, Ari: Toimeksiantosopimus. Teoksessa Saarnilehto, Ari – Hemmo, Mika – Kartio, Leena (toim.): Varallisuusosoikeus. Juva 2001, s. 1013 – 1019.

Taxel, L.E.: Om lojalitet i avtalsförhållande. Defensor Legis 1977.

Tikka, Kari S.: Verokonsultin vastuu. Teoksessa Pekka Ruokonen, Hans Sundblad, Matti Ylöstalo (toim.): Juhlajulkaisu Jukka Peltonen 60 vuotta. Vammala 1999, s. 295–307.

Vihma, Väinö: Vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuus vakuutus sopimusta tehtäessä vakuutus sopimuslain mukaan. Helsinki 1945.

Virtanen Jenny: Todistustaakan ja vastuurajoitusehtojen merkityksestä sopimus vastuussa. Defensor Legis 3/2005, s. 484 – 504.

Virtanen, Jenny: Toimeksisaajan velvollisuudet. Oikeustieto 2/2007, s. 5 – 7.

Voipio, Jaakko: Ajatuksia verokonsultin vastuusta. Verotus 2/1974, s. 51 – 59.

Wilhelmsson, Thomas: Vakiosopimus. Tampere 1995.

Wuolijoki, Sakari: Pankin neuvontavastuu, varallisuus oikeudellinen tutkimus pankin neuvonta- ja tiedonantovelvollisuuksista. Jyväskylä 2009.

Ylänkö, Olavi: Asianajajan velvollisuuksista päämiestä kohtaan asianajotoimeksiannossa. Helsinki 1985.

Ämmälä, Tuula: Teoksessa Ari Saarnilehto (toim.): Lojaliteettiperiaatteesta – vastapuolen edun huomioon ottamisesta eri oikeuden aloilla. Turku 1994.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2007:72

KKO 2007:27

KKO 2003:26

KKO 2001:128

KKO 1999:80

KKO 1999:19

KKO 1993:130

KKO:1992:178

KKO 1982 II 195

KKO 1972 II 97

Hovioikeus

HO 15.8.2000 S99/1787/1992

Ulkomaan oikeus

NJA 1994 s. 598

Haastattelu

Pitkänen, Tomi: Deloitte & Touche Oy:n Tax & Legal funktion partnerin haastattelu
Helsingissä 18.2.2011

1 Johdanto

1.1 Aihealueen taustaa

Asiantuntijapalveluiden tarjoaja tarjoaa toimeksiantosuhteessa asiakkaalle aineettomia palveluita, joiden ydinsisältö muodostuu asiantuntemuksesta. Asiantuntijapalveluille on tyypillistä, että toimeksiantaja pitää palveluntarjoajaa itseään asiantuntevampana ja uskoo, että asiantuntija kykenee tuottamaan tiedollista lisäarvoa.¹ Kun toimeksiantaja turvautuu asiantuntijaan, hänen intressinsä ovat usein suuret, ja asiantuntijan pienikin huolimattomuus voi aiheuttaa haitallisia seuraamuksia. Asiantuntijalta vaaditaan toimeksiantosuhteessa laajaa huolellisuutta toimeksiantajaa kohtaan. Huolellisuuden laiminlyönti voi johtaa asiantuntijan vahingonkorvausvastuuseen.

Yksi asiantuntijapalveluihin kuuluva ala on verokonsultointi. Verokonsultointia harjoittavat monien eri alojen edustajat. Veroneuvontaa tarjoavista yrityksistä suurin osa on tilintarkastusyhtiöitä ja asianajotoimistoja, joissa on verotukseen erikoistuneet osastot. Näiden lisäksi yritysten veroasioita hoitavat kirjanpito- ja yksityisyhtiöt, joissa lakimies tai ekonomi on erikoistunut veroneuvontaan. Verokonsultointi on asiantuntijapalvelualana haasteellinen. Konsultoinnin suuntautuessa suurin yrityksiin verokonsultti asioi usein henkilön kanssa, joka on itsekin verotuksen asiantuntija. Toinen ääripää on veroasioiden neuvonta maallikolle, joka ei itse tiedä verotuksesta juuri mitään.² Veroneuvonnan tarve voi olla kiireellinen, jolloin konsultti joutuu tekemään työnsä nopeasti pystymättä selvittämään kaikkia yksityiskohtia perusteellisesti. Verokonsultin ja asiakkaan sopimus voi käsittää verovelvollisen kaikkien veroasioiden hoidon. Neuvonta voi kohdistua myös yksittäiseen asiaan. Tällaisessa tilanteessa voi olla hankala rajata vain yhtä verotusongelmaa muista erilleen, ja verokonsultti voi tosiasiallisesti joutua ottamaan kantaa myös muihin ongelmiin.³

Kiinnostuin aiheesta korkeimman oikeuden ennakkotapauksen KKO 2001:128 kautta. Tapauksessa on kyse tilitoimiston vahingonkorvausvastuusta, ja se tuo mielestäni hyvin esille, miten laajaa huolellisuutta asiantuntijalta toimeksiantosuhteessa vaaditaan. Tämän tapauksen

¹ Norros 2008, s. 637.

² Haastattelu 18.2.2011.

³ Tikka 1999, s. 295–296; Haastattelu 18.2.2011. Pitkäsen mukaan ongelmia aiheuttaa myös se, jos asiakas haluaa vain nopeita neuvoja tai ei halua maksaa pitkstä selvitystyöstä, vaikka kysymyksessä oleva ongelma sitä vaatisi.

ympärille lähdin rakentamaan ensin kandidaatintyötäni ja sen jälkeen pro gradu -tutkielmaani. Vaikka vahingonkorvausvastuu ja huolellisuus asiantuntijapalveluissa eivät ole mitenkään uusia kysymyksiä juridiikassa, tutkielmani aihe on mielestäni hyvin ajankohtainen. Yritysten kiinnostus verosuunnittelua kohtaan on lisääntynyt Suomessa viime vuosina. Tämä näkyy muun muassa siinä, että nykyisin erityisesti suurissa yrityksissä on usein omat sisäiset vero-osastot, joissa hoidetaan yrityksen veroasioita. Samalla kuitenkin myös asiantuntijapalveluiden käyttö verosuunnittelussa on koko ajan lisääntynyt ja verokonsultoinnin kysyntä on laajentunut uusille alueille.⁴ Asiantuntijapalveluilla on selvästi kysyntää, ja palveluiden lisääntyessä myös vastuukysymykset nousevat esiin.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimusmetodi

Tutkielmani rakentuu kahdesta osa-alueesta. Ensinnäkin tarkastelen sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun yleisiä edellytyksiä ja sitä, miten tätä vastuuta voidaan rajata. Tällä alueella keskityn sopimus- ja vahingonkorvausoikeuden yleisiin periaatteisiin. Toiseksi tutkin, miten vahingonkorvausvastuu ilmenee asiantuntijapalveluissa, erityisesti verokonsultoinnissa, ja millaisia vaatimuksia ja velvollisuuksia asiantuntijalle on asetettu toimeksiantosuhteessa, jotta tämä voisi välttää vahingonkorvausvastuun. Näihin kysymyksiin olen etsinyt apua oikeuskäytännöstä. Pyrin vastaamaan tutkielmassani seuraavanlaisiin kysymyksiin: Miten sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu ilmenee? Millä tavalla asiantuntija voi joutua vahingonkorvausvelvolliseksi sopimussuhteessa? Mitä asiantuntijalta vaadittava huolellisuus pitää sisällään, ja minkälaisia huolellisuuteen liittyviä velvollisuuksia asiantuntijalla on? Miten asiantuntija voi rajata vastuutaan, ja mikä merkitys vastuunrajoittamisella on?

Tutkielmani lähestymistapa on lainopillinen. Lainsäädännön ja lain esitöiden käyttö ja soveltaminen jäävät kuitenkin työssäni vähäisiksi. Vahingonkorvauslaki ei tule sovellettavaksi, koska asiantuntijapalvelut perustuvat sopimukseen. Toimeksiantosopimus on vapaamuotoinen oikeustoimi, ja osapuolet voivat hyvin pitkälle itse päättää, mihin sopimus velvoittaa. Myös erityislainsäädännön osalta sääntely jää vähäiseksi, koska asiantuntijapalveluista ei ole säädetty omaa erityislakia, ja muiden lakien soveltuvuus on hyvin tapauskohtaista. Lainsäädännön jäädessä vähemmälle tutkielmani rakentuu sopimusoikeuden yleisille periaatteille. Näiden jokseenkin tulkinnanvaraisten ja toisinaan

⁴ Esimerkiksi henkilöverotus on yksi suhteellisen uusi alue verokonsultoinnissa. Deloitte & Touche Oy:ssä (myöhemmin Deloitte) henkilöverotuksen osasta on perustettu vasta reilu kymmenen vuotta sitten.

epäselvienkin periaatteiden soveltamiseen etsin tukea viime vuosikymmenten oikeuskäytännöstä. Lähdeaineisto koostuu oikeustapausten lisäksi sopimus- ja vahingonkorvausoikeutta käsittelevästä kirjallisuudesta. Näiden rinnalle olen etsinyt uusia näkökulmia eri kirjoittajien tieteellisistä artikkeleista. Lisäksi olen haastatellut tutkielmaani varten Deloitte & Touche Oy:n osakasta Tomi Pitkästä liittyen asiantuntijapalveluiden nykytilaan ja tulevaisuuteen.

1.3 Tutkimuksen rajausta ja rakenne

Tutkielmassani tarkastelen yleisesti niitä vaatimuksia, jotka ovat asetettu verokonsultointia harjoittavalle asiantuntijalla riippumatta siitä, kuka on toiminnan harjoittaja, kuitenkin niin, että kyseessä on asiantuntija eli ammattilainen. Tämä tarkoittaa, että en ole ottanut tarkasteltavaksi eri alojen alakohtaisia vaatimuksia, kuten asianajajan tai tilintarkastajan ohjeita, enkä sitä, miten ne vaikuttavat sopimusperusteiseen vastuuseen ja huolellisuuteen. Jätän tutkimukseni ulkopuolelle myös asiantuntijan ja toimeksiantajan sopimuskumppanin suhteen. Tarkastelu kohdistuu siis pääasiassa vain asiantuntijan ja elinkeinonharjoittajan välisiin toimeksiantoihin.

Tutkielmani toinen pääluku käsittelee sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta. Asiantuntijapalveluissa ilmenevä vahingonkorvausvastuu kuuluu sopimusperusteisen korvausvastuun piiriin. Sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun edellytyksiä ovat vahinkoa aiheuttanut sopimusrikkomus, syy-yhteys ja vastuuperuste. Asiantuntijapalveluissa toimeksiantosopimukset kuuluvat toimintavelvoitteiden piiriin, mikä tarkoittaa sitä, että asiantuntija on sitoutunut huolelliseen toimintaan toimeksiantosuhteessa. Tällä on vaikutusta sekä sopimusrikkomus- että tuottamusarvointiin. Vastuuperusteena sopimusperusteisessa vastuussa on yleisesti käytetty käännettyyn todistustaakkaan perustuvaa tuottamusvastuuta eli ekskulpaatiovastuuta. Kolmannessa luvussa käsittelen huolellisuusvaatimuksia. Asiantuntija vahingonkorvausvastuuta arvioidaan huolellisen toiminnan mittapuun mukaan. Huolellisuus käsittää monenlaisia asioita, ja huolimattomuus voi ilmetä erilaisten velvollisuuksien laiminlyöntinä. Huolellisuuteen liittyvinä velvollisuuksina olen tarkastellut tiedonantovelvollisuutta ja selonottovelvollisuutta. Asiantuntija on sopimussuhteessa myös velvollinen toimimaan lojaalisti sopimuskumppania kohtaan. Lojaliteettiperiaatetta tarkastelen tutkielmani neljännessä luvussa. Viidennessä luvussa keskityn sopimusperusteisen

vahingonkorvausvastuun rajoittamiseen. Vastuun rajoittaminen on yleinen ja varsin hyväksyttävä tapa hallita sopimussuhteisiin liittyviä riskejä. Vastuunrajoitus otetaan sopimukseen yleensä vahvemman sopimusosapuolen toimesta, ja se sisällytetään vakioehtoihin. Näin ollen vastuunrajoitus saattaa muodostua helposti kohtuuttomaksi heikommalle sopijapuolelle. Tutkielmani lopuksi kokoaan yhteen johtopäätökset.

2 Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu

2.1 Lainsäädäntö

Sopimusperusteisesta vahingonkorvauksesta ei ole Suomessa voimassa olevaa yleislakia. Monissa erityislaeissa kuten kauppaa-, kuluttajansuoja-, asuntokauppa- ja arvopaperimarkkina- laeissa on kyllä säännöksiä vahingonkorvausvastuusta. Näissä laeissa esiintyviä säännöksiä voidaan soveltaa vain laissa määriteltyihin tapauksiin, ja myös niiden analogialla voi jossakin määrin olla käyttöarvoa. Asiantuntijapalvelut jäävät hyvin pitkälti ilman lain sääntelyä. Erityislakia, joka kattaisi yleisesti asiantuntijapalvelut, ei ole olemassa. Kun asiantuntijapalveluita harjoittaa asianajaja tai tilintarkastaja, tulevat sovellettaviksi näiden alojen erityislait. Asianajajan toimintaa sääntelevät laki asianajajista (496/1958) sekä Suomen Asianajajaliiton säännöt (191/1959). Tilintarkastajan toimintaa sääntelee tilintarkastuslaki (459/2007). Sen sijaan konsultti, joka ei toimi näillä aloilla jää ilman erityislain sääntelyä. Seuraavaksi tarkastelen sopimusperusteisen vastuun kannalta tärkeimpiä lakeja asiantuntijapalveluiden näkökulmasta.

Sopimusperusteinen vahingonkorvaus jää vahingonkorvauslain (412/1974) (myöhemmin VahL) soveltamisalan ulkopuolelle.

Vahingonkorvauslain 1.1 §:n mukaan vahingon korvaamiseen on sovellettava tämän lain säännöksiä. Tämä laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta.

Vahingonkorvauslain sanamuoto estää sen, että vahingonkorvauslailla olisi sopimusoikeudellisia vastuunormeja täydentävä vaikutus sekä sen, että vahingonkärsijä voisi itse valita, perustaako hän vaatimuksensa sopimusvastuun vai sopimuksen ulkoisen vastuun normeihin. Näin olleen sopimusvastuu jää sopimustyyppikohtaisen lainsäädännön varaan. Mikäli sopimustyyppiä ei pystytä määrittämään, sovelletaan sopimusoikeuden yleisiä periaatteita.⁵ Sopimusperusteinen korvausvastuu on siis säädetty lain ulkopuolelle. Sopimusvastuutilanteissa vahingonkorvauslaki väistyy sopimukseen perustuvan vastuun alueelta, mitä kutsutaan väistymisperiaatteeksi. Väistymisperiaate vaikuttaa lain sanamuodon mukaan mikäli ”tässä tai muussa laissa ei toisin säädetä”. Väistymisperiaate voidaan siis syrjäyttää, mutta sen on tapahduttava lain tasolla. Lailla säänneltyjen tilanteiden lisäksi

⁵ Hemmo 1998, s. 29-33.

vahingonkorvauslaki voi tulla sovellettavaksi myös, mikäli vahingon korvaamisessa on seurattavana useita korvaussäännöstöjä. Tätä kutsutaan rinnakkaisperiaatteeksi.⁶ Vahingonkorvauslain soveltaminen sopimussuhteessa on mahdollista myös muulla tavoin. Vahingonkorvauslain säännöksen ulkopuolelle jäävät vain tilanteet, joissa korvausvastuu seuraa sopimuksella perustetun velvoitteen laiminlyönnistä. Tällaisessa tilanteessa vahingon aiheutuminen ei olisi mahdollista, jos sopimusta ei olisi. Tosin sanoen vahingonkorvauslain soveltaminen voi tulla kyseeseen, mikäli sopimussuhteessa laiminlyödään muita velvoitteita kuin sopimuksella perustettuja.⁷

Kun asiantuntijapalveluita tarjotaan toimeksiantosuhteessa, ne kuuluvat toimeksiantosopimuksen piiriin. Toimeksiantosopimus perustuu kauppakaaren (3/1734) 18 lukuun (myöhemmin KK), jossa säädetään asiamiehestä. Vaikka laki on vanha, luvun säännökset ilmentävät toimeksiannon keskeisiä, nykyäänkin sovellettavaksi käyviä periaatteita. Esimerkiksi luvun ensimmäisen pykälän määritelmä toimeksiannosta on vakiintunut toimeksiantosopimuksen perustaksi: ”*Jos joku toisen pyynnöstä suostuu asioitsemaan ja toimittamaan jotakin hänen puolestansa.*” Vaikka KK 18 luku sisältää edelleen käyviä periaatteita, on sen merkitys oikeusohjeena vähentynyt, ja tilalle ovat tulleet toimeksiantosopimuksia koskevat säädökset, vakiosopimukset ja kauppatavat.⁸

Toimeksiantosopimukseen kuuluvaa konsulttisopimusta ei ole säännelty erityislaitailla. Lailla sääntelemättömät sopimustyyppit jäävät pitkälti sopimusoikeuden yleisten periaatteiden varaan. Myös analogian soveltaminen tapauskohtaisesti on mahdollista. Analogian käyttö edellyttää, että tarkasteltavalla sopimuksella ja erityislainsäädännöllä on riittävästi yhtäläisyyksiä. Analogian soveltamisessa tulee ottaa huomioon suorituksen kohde sekä seikat, kuten onko sopimus kerta- vai kestopopimus, mikä on osapuolten suojan tarve ja mitkä ovat sopimukseen tyyppillisesti liittyvät oikeusongelmat.⁹

Kauppalaki (355/1987) koskee lain 1 §:n mukaan vai irtaimen omaisuuden kauppaa ja vaihtoa. Sen soveltaminen ei siis käy aineettomien asiantuntijapalveluiden kohdalla. Irtaimen kauppaa on pidetty perinteisesti tärkeimpänä sopimustyyppinä, ja kauppalain analogialla on

⁶ Kivivuori 1975, s. 272. Rinnakkaisperiaate ilmenee myös vahingonkorvauslain sisällä. Esimerkiksi työntäjä voi joutua vastuuseen menettelystään usean eri säännöksen perusteella.

⁷ Hemmo 1998, s. 30-31.

⁸ Saarnilehto 2001, s. 1013–1014.

⁹ Halila – Hemmo 2008, s. 25–27.

suuri merkitys sääntelemättömien sopimusten kohdalla. Sitä ei voida kuitenkaan suoraan hyödyntää kaikissa lailla sääntelemättömissä sopimuksissa, vaan analogiamahdollisuutta on tarkasteltava tapauskohtaisesti.¹⁰

Kuluttajansuojalaki (38/1978) (myöhemmin KSL) tulee sovellettavaksi asiantuntijapalveluihin, joita elinkeinonharjoittaja tarjoaa kuluttajalle. Asiantuntijapalveluiden tarjoaminen tapahtuu kuitenkin usein elinkeinonharjoittajalta elinkeinonharjoittajalle, jolloin kuluttajansuojalain suora soveltaminen ei tule kyseeseen.

Kuluttajansuojalain 1:1.1 §:n mukaan laki koskee kulutushyödykkeiden tarjontaa, myyntiä ja muuta markkinointia elinkeinonharjoittajilta kuluttajille. Lakia sovelletaan myös, kun elinkeinonharjoittaja välittää hyödykkeitä kuluttajille.

Lainsäädännön puutteellisuuden vuoksi juridisia asiantuntijapalveluita koskevat vahingonkorvauskysymykset jäävät pitkälti oikeuskäytännön, oikeuskirjallisuuden ja niistä kehittyneiden yleisten oppien varaan.

2.2 Sopimus- ja deliktivastuu

Vahingonkorvausoikeudessa vastuu jaetaan sopimusperusteiseen ja sopimuksen ulkoiseen eli deliktivastuuseen. Sopimus- ja deliktivastuun jako ilmenee vahingonkorvauslaista. Deliktivastuu koskee tilanteita, joissa osapuolten veloitteet perustuvat lakiin. Vahingonkorvauslaki sääntelee kattavasti deliktivastuutilanteita, ja sitä täydentävät monet erityislait. Deliktivastuuta sovelletaan, kun osapuolten välillä ei ole sopimusmuotoista tai muuta suunnitelmallista yhteistoimintaa. Vahingonkärsijä on ulkopuolinen taho, eli vastuu kohdistuu osapuoleen, johon ei ole etukäiteistä eikä tietoista kontaktia. Deliktivastuussa päävahinkolajit ovat henkilö- ja esinevahingot. Nämä ovat jäänteitä vanhasta rikosoikeudesta, jossa tarkoituksena oli suojata erityisesti henkilöiden ja esineiden koskemattomuutta.¹¹

Sopimusperusteisessa vahingonkorvauksessa korvausvastuu ei perustu vahingonkorvauslakiin vaan sopimukseen, erityislainsäädäntöön sekä sopimusoikeuden yleisiin periaatteisiin. Sopimusvastuussa vastuu kohdistuu sopimuskumppaniin. Sopimusoikeuden lähtökohta, ”sopimukset on pidettävä”, velvoittaa osapuolet sitoutumaan sopimukseen. Sitoutumalla sopimukseen sopimusosapuoli vastaa sellaisesta, mistä hän muuten ei joutuisi vastuuseen.

¹⁰ Halila – Hemmo 2008, s. 30.

¹¹ Routamo-Ståhlberg-Karhu 2006, s. 60-63.

Sopimusvastuu on laajempi kuin deliktivastuu, koska sopimus tuo mukanaan lisävelvoitteita. Toisaalta sopimukseen voidaan ottaa rajoittavia sopimusehtoja ja näin pienentää vastuuta. Sopimusvastuussa päävahinkolajina ovat usein varallisuusvahingot. Laiminlyönti sopimussuhteessa johtaa siihen, että sopimuskumppanin varallisuusasema muodostuu heikommaksi kuin jos sopimus olisi täytetty oikein. Myös esine- ja henkilövahingot ovat sopimussuhteissa mahdollisia mutta varallisuusvahinkoja harvinaisempia.¹²

Sopimusperusteisessa vastuussa vahingonkorvaus on vain yksi oikeuskeino, jolla pyritään toteuttamaan sopimuksella perustettuja taloudellisia oikeuksia. Muita oikeuskeinoja ovat muun muassa hinnanalennus, sopimuksen purkaminen, luontaissuoritusvelvollisuus ja sovitut seuraamukset.¹³ Vaikka nämä oikeuskeinot ovat ensisijaisia vahingonkorvaukseen nähden, vahingonkorvaus on yleensä ainoa oikeuskeino, jolla voidaan hyvittää velkojalle aiheutuneet ylimääräiset kustannukset ja välillinen vahinko.¹⁴

Jako sopimusperusteiseen ja sopimuksen ulkoiseen vastuuseen on yleisesti käytetty tapa jäsentää velvoiteoikeusjärjestelmää, mutta jaolla on myös tärkeitä normatiivisia vaikutuksia. Vallitsevat oikeussäännöt eroavat monissa tapauksissa sen mukaan, onko osapuolten välillä sopimussuhde vai ei. Esimerkiksi tuottamusta koskevaan todistustaakkaan sopimusperusteinen ja sopimuksen ulkoinen vastuunormisto suhtautuvat eri tavoin. Aina ei ole kuitenkaan helppo määrittellä, kummalle vastuupuolelle jokin vahinkotilanne kuuluu. Nykyisin sopimuksen käsite on hyvin laaja ja sopimussuhteet ovat moniulotteisia. Tämän lisäksi on olemassa erilaisia sopimuksen kaltaisia yhteistoimintamuotoja, joita ei kuitenkaan voida kutsua sopimuksiksi. Tällaisissa tapauksissa ongelmaksi muodostuu se, sovelletaanko sopimusperusteisen vai sopimuksen ulkoisen vastuun sääntöjä, vai peräti molempia.¹⁵

2.3 Vahingonkorvauksen edellytykset

2.3.1 Suoritushäiriö ja syy-yhteys

Ennen kuin voidaan puhua sopimusosapuolen vahingonkorvausvastuusta, täytyy olla olemassa sopimusrikkomus¹⁶ eli virhe. Jos suoritushäiriötä ei ole tapahtunut vaan velallinen

¹² Routamo-Ståhlberg-Karhu 2006, s. 60-63.

¹³ Hemmo 1998, s. 1-2.

¹⁴ Routamo-Ståhlber-Karhu 2006, s. 63.

¹⁵ Routamo-Ståhlberg-Karhu 2006, s. 60-62.

¹⁶ Sopimusrikkomuksesta käytetään myös nimeä suoritushäiriö ja suoritusvirhe.

on täyttänyt velvoitteensa virheettömästi, ei vahingonkorvausvelvollisuutta voi syntyä. Suoritushäiriö tarkoittaa tilannetta, jossa ainakin toisen osapuolen sopimusvelvoite on jäänyt täyttämättä sopimuksessa sovitulla tavalla. Sopimusvelvoitteen täyttämättä jääminen ei automaattisesti oikeuta velkojaa turvautumaan oikeussuojakeinoihin. Suoritushäiriö voi johtua velallisen vastuupiirin ulkopuolelle jäävästä suoritusesteestä, joka vapauttaa velallisen suoritusvelvollisuudesta esteen kestoajaksi. Suoritushäiriön olemassaoloa voidaan arvioida vastaavuusteorialla¹⁷. Vastaavuusteorian mukaan suoritushäiriö on olemassa, jos toteutunut suoritus poikkeaa velvoitteesta tavalla, joka on velkojalle epäedullinen. Näin ollen arvioidaan, vastaavatko velvoitteet ja täyttämistoimet toisiaan. Suorituksen virhe voi ilmentyä eri tavoin. Tavallisimmat virhetyypit ovat laaturvirhe, jolloin sopimuksen kohde ei ole laadullisesti sovitunlainen, oikeudellinen virhe, jolloin kohdetta rasittaa sivullisen oikeus, ja vallintavirhe, jolloin lainsäädäntö tai viranomais määräykset rajoittavat sopimuksen kohteen käyttöä.¹⁸

Myös asiantuntijapalveluissa virhettä kutsutaan laaturvirheeksi. Aineettomissa asiantuntijapalveluissa virhe tarkoittaa yleensä asiakkaalle annettuja vääriä tai puutteellisia tietoja.¹⁹ Virhevastuussa kiinnitetään huomio siihen, onko palveluntarjoaja antanut asiakkaalle oikeat ja riittävät tiedot palvelun sisällöstä ja onko palvelu toteutettu asiakkaan edun mukaisesti. Tietojen antamisen lisäksi asiantuntijalla voi olla velvollisuus ryhtyä tarpeellisiin toimiin päämiehen etujen turvaamiseksi. Asiantuntijan tulee selvittää, mitkä toimenpiteet ovat asiakkaan edun kannalta tarpeellisia ja mihin niistä asiakas haluaa ryhtyä.²⁰

Vahingon korvauskelpoisuuteen vaikuttaa syy-yhteys. Jotta vahinko tulee korvattavaksi, sen tulee olla ennalta arvattava ja syy-yhteydessä vastuuperusteena olevaan tekoon tai laiminlyöntiin. Näin vahingonaiheuttaja ei joudu vastuuseen riskeistä, jotka eivät liity hänen toimintaansa tai ovat muuten odottamattomia. Syy-yhteyсарvioinnissa voidaan esittää kysymys, olisiko vahinko aiheutunut ilman tuottamuksellista tekoa tai laiminlyöntiä²¹. Syy-yhteystilannetta voidaan joutua arvioimaan esimerkiksi silloin, kun toimeksisaaja on laiminlyönyt joidenkin tietojen antamisen, mikä on johtanut toimeksiantajan tekoon, josta on

¹⁷ Routamon 1980, s. 122.

¹⁸ Hemmo 2003b, s. 109-120.

¹⁹ Norros 2008, s. 638.

²⁰ Hemmo 2003b, s. 134-136.

²¹ Hahto 2008, s. 17.

myöhemmin syntynyt vahinkoa. Mikäli toimeksiantaja olisi ryhtynyt tekoon oikein informoitunakin, ei laiminlyöntiä voida pitää syy-yhteydessä vahinkoon.²²

2.3.2 Tulos- ja toimintavelvoitevastuu

Virhearvioinnissa huomioitavaa on se, mihin asiantuntija on sitoutunut.²³ Asiantuntija on voinut sitoutua jonkin konkreettisen tavoitteen saavuttamiseen, kuten tarpeettomien veroseuraamusten välttämiseen, tai kyseessä voi olla vain sitoutuminen huolelliseen toimintaan toivottavan tuloksen saavuttamiseksi. Monissa maissa sopimukset luokitellaan tällä tavoin työntekosopimuksiin ja työntulossopimuksiin²⁴. Tämä jaottelu tunnetaan Suomessa yleisimmin jakona toiminta- ja tulosvelvoitteisiin.²⁵ Tulosvelvoitetapauksissa asiantuntija on velvollinen saamaan aikaan tietyn tuloksen. Tällöin suorituksen virhearviointi on yksinkertaista, koska tuloksen toteutumatta jääminen merkitsee usein suoraan suoritusvirhettä. Toimintavelvoitteessa taas lopputulosta ei ole määritelty yksityiskohtaisesti, eikä se kuulu velallisen vastuupiiriin, vaan velalliselta vaaditaan asianmukaista ja huolellista menettelyä toimeksiantosuhteessa.²⁶ Asiantuntijapalveluille on tyypillistä, että asiantuntija ei voi taata neuvontaa antaessaan tiettyä lopputulosta, vaan siihen voivat vaikuttaa myös ulkopuoliset seikat, esimerkiksi verokonsultoinnissa veroviranomaisen ratkaisulinja. Asiantuntijapalveluissa suorituksen virheellisyyttä arvioidaankin usein asiantuntijan menettelytapojen pohjalta. Lähtökohtaisesti asiantuntijapalveluita koskevat sopimukset ovat työntekosopimuksia, mutta asiantuntijalla voi olla myös tulostyyppinen vastuu työstään, kuten esimerkiksi silloin, kun testamentin laatijan tulee saada aikaan pätevä testamentti.²⁷

Tulos- ja toimintavelvoitteiden erottelulla on merkitystä suoritushäiriön seuraamusjärjestelmän kannalta. Tulosvelvoitteen täyttämättä jättäminen oikeuttaa velkojan vaatimaan uutta suoritusta, virheen korjaamista tai hinnanalennusta. Velalliselle syntyy oikeus myös vahingonkorvaukseen, ellei velkoja pysty esittämään vastuuvapausnäyttöä. Toimintavelvoitteessa taas suorituksen asianmukaista täyttämistä ei juuri voida tarkastella irrallaan velalliseen kohdistuvista huolellisuusvaatimuksista. Jos toiminta on ollut huolellista,

²² Hemmo 2003, s. 293–294.

²³ Norros 2008, s. 638.

²⁴ Mäntysaari 2000, s. 246.

²⁵ Hemmo, 2003b, s. 131.

²⁶ Hemmo 2003b, s. 131.

²⁷ Norros 2008, s. 639. Ks. myös Mäntysaari 2000, s. 246.

ei useinkaan voida puhua virheestä. Mikä taas menettely on ollut huolimaton, täytyvät myös vahingonkorvauksen edellytykset.²⁸

2.3.2 Todistustaakkajako

Kun asiantuntijan suoritteessa on ilmennyt virhe, tulee pohdittavaksi, kuuluuko todistustaakka virheestä asiantuntijalle vai toimeksiantajalle. Todistustaakasta siviiliprosessissa on säädetty oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17:1.1 §:ssä (myöhemmin OK). Pykälän mukaan kantajan tulee näyttää riita-asiassa toteen ne seikat, joiden perusteella kanne on nostettu. Todistustaakkakysymys ei ole kuitenkaan näin suoraviivainen. Jenny Virtanen on kirjoituksessaan pohtinut todistustaakan jakautumista eri kirjoittajien näkökulmasta. Virtasen mukaan Juha Lappalainen on todennut, ettei todistustaakkakysymys siviiliprosessissa ratkea OK 17:1.1 §:n avulla, koska näyttötaakkaa ei voida suoraan asettaa sen puolelle, joka on nostanut kanteen.²⁹ Halila taas on esittänyt kolme eri seikkaa, joilla on laajahkoa merkitystä todistustaakan kannalta. Nämä ovat todennäköisyysäännöt, materiaalsen oikeuden tarpeet ja näyttömahdollisuudet. Halilan mukaan erityisen painavana kriteerinä todistustaakan jaosta ovat näyttömahdollisuudet. Näyttötaakan pitäisi kaatua sen puoleen, jonka on helpompi hankkia näyttöä tai todisteita asiasta.³⁰

Myös Olli Norros on kirjoituksessaan esittänyt näyttötaakan kuuluvan sille osapuolelle, jolla on paremmat mahdollisuudet esittää näyttöä. Norroksen mukaan näyttötaakkakysymys on yksinkertainen silloin, kun on kyse tulosvastuusta. Tällöin kantajan tulee näyttää, että vastaaja ei ole päässyt tulokseensa. Mikäli toimeksiantaja pystyy näyttämään tämän toteen, toimeksisaaja voi vielä välttää vahingonkorvausvelvollisuuden näyttämällä, ettei virhe johtunut hänen tuottamuksestaan. Kuten aikaisemmin todettiin, asiantuntijapalveluiden tarjoajalla on pääsääntöisesti toimintavastuu työssään. Näin ollen asiantuntijan virhearviointi ja tuottamusarviointi muodostuvat päällekkäisiksi.³¹ Toimeksiantaja ei monessakaan tapauksessa pysty seuraamaan toimeksisaajan työskentelyä eikä tiedä, miten toimeksiantaja valmistautuu suoritukseensa.³² Mikäli toimeksiantajalla olisi edelleen näyttötaakka asiantuntijan huolimattomuudesta, tilanne olisi epäedullinen toimeksiantajalle. Asiantuntijan

²⁸ Hemmo 2003b, s.132–133.

²⁹ Virtanen 2005, s. 486.

³⁰ Halila 1955, s. 297 ja 306.

³¹ Norros 2008, s. 640.

³² Hemmo 1998, s. 54.

on helpompi esittää omien menettelytapojensa asianmukaisuus kuin toimeksiantajan asiantuntijan huolimattomuus. Voidaan siis päätyä johtopäätökseen, että näyttötaakka kuuluu toimeksisaajalle. Kuitenkin, Norroksen mukaan, toimeksiantajalla on OK 17:1.1 §:n nojalla näyttötaakka siitä, että asiantuntijan virhe on aiheuttanut vahinkoa ja näin vaikuttanut hänen varallisuuteensa. Vasta sen jälkeen, kun toimeksiantaja on pystynyt saattamaan edes jossain määrin todennäköiseksi, että asiantuntijan toiminta on aiheuttanut vahinkoa, näyttötaakka vahingon kiistämisestä siirtyy toimeksisaajalle.³³

2.3.3 Vastuuperusteista

Vahingonkorvauksessa on kysymys vahingonaiheuttajan velasta vahingonkärsijälle. Vahingonkärsijän oikeus korvaukseen edellyttää kuitenkin tiettyä oikeudellista perustetta, eli vastuuperustetta.³⁴ Vahingonkorvauksen vastuuperusteet jaotellaan sen mukaan, edellyttääkö vastuun syntyminen vahingonaiheuttajan tuottamusta. Tämä (jako) tarkoittaa jakoa tuottamukseen ja ankaraan vastuuseen. Vastuuperusteita voidaan tarkastella myös vastuun ankaruuden mukaan. Ankaruudeltaan lievimmästä vastuuperusteesta alkaen vastuut voidaan laittaa seuraavaan järjestykseen: tuottamusvastuu, jossa vahingonkärsijällä on todistustaakka, ekskulpaatiovastuu, kontrollivastuu, ankara vastuu ja poikkeukseton vastuu.³⁵

Ennen kauppalain säätämistä yleinen vastuuperuste sopimusoikeudessa oli käännettyyn todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu eli ekskulpaatiovastuu. Kauppalailla sekä muutamille sen jälkeen säädetyillä laeilla vastuuperusteeksi säädettiin välittömien vahinkojen osalta kontrollivastuu ja tietyissä tapauksissa myös poikkeukseton vastuu. Välilliset vahingot jäivät tuottamusvastuun piiriin ja tiettyjen erityistilanteiden osalta vastuumuoto on ankara vastuu. Käytännössä vastuuperusteiden jako ei ole kovin selvä ja esimerkiksi kontrollivastuu ja ekskulpaatiovastuu ovat hyvin lähellä toisiaan.³⁶

Poikkeukseton vastuu yltää vain muutamisiin sopimustyyppeihin ja se on erityisesti seuraamus fyysisen sopimusobjektin virheestä. Poikkeukseton vastuu tulee esille välittömien vahinkojen yhteydessä KSL:n sopimustyypeissä, sähkön toimituksessa ja uuden asunnon kaupassa.

³³ Norros 2008, s. 641. Ks. myös Mononen 2004, s. 1389–1390. Mononen on kirjoituksessaan todennut, että velkojan on todistettava vain sopimuksen olemassaolo ja vahingon syntyminen.

³⁴ Mononen 2004, s. 1379.

³⁵ Hemmo 1998, s. 39–41.

³⁶ Hemmo 2003b, s. 220–221.

Poikkeuksettoman vastuun yhteydessä velkojalla on aina oikeus korvaukseen reklamaatio-, selvittely ja korjauskustannuksista. Vastuu ei edellytä mitään lisäperusteita virheen ohella eikä vastuusta voi vapautua ylivoimaisen esteen perusteella. Ankaraa vastuuta on myyjän vastuu oikeudellisesta virheestä irtaimen kaupassa, velallisen velvollisuus maksaa rahavelka, eräät maavuokrasuhteen päättymiseen liittyvät vastuutilanteet ja velkakirjan luovuttajan vastuu saamisen pätevydestä. Ilman säädettyä lakia ankara vastuu on tullut kyseeseen erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa harjoitettuun toimintaan on liittynyt erityinen henkilö- ja omaisuusvahingonvaara. Tämä periaate vaikuttaa myös sopimussuhteissa. Esimerkiksi korkeimman oikeuden tapauksessa KKO 1972 II 97 autokilpailun järjestäjä joutui vastuuseen katsojia kohtaan tuottamuksesta riippumatta. Poikkeukseton vastuu ja ankara vastuu ovatkin melko lähellä toisiaan.³⁷

Kontrollivastuu ilmenee kauppalaista myyjän viivästyksestä ja virheestä seuraavia välittömiä vahinkoja koskevana vastuuperusteena. Kontrollivastuuta käytetään erityisesti silloin kun, säännellään sellaisten esineiden luovutusta koskevia sopimuksia, joissa suoritusesteen mahdollisuus ja vaikutukset ovat samantyyppisiä kuin irtaimen kaupassa. Kontrollivastuulla korvataan vain välittömät vahingot ja välilliset vahingot jäävät tuottamusvastuun piiriin. Kontrollivastuusta vapautumisen kannalta ratkaisevaa on suoritusesteen olemassaolo: velallisen tulee näyttää, että sopimusrikkomus on johtunut esteestä. Tämän lisäksi kolmen muun edellytyksen tulee täytyä ennen kuin velallinen välttää korvausvastuun. Ensinnäkin esteen on oltava velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella, toiseksi velalliselta ei voida kohtuudella edellyttää, että hän olisi ottanut kyseisen esteen huomioon sopimuskentekohetkellä ja kolmanneksi velallinen ei voi kohtuudella voittaa eikä välttää esteen seurauksia.³⁸

Kaikkia näitä edellä kuvattuja vastuita tavataan sopimusvastuussa, mutta ekskulpaatiovastuu on niistä edelleen perinteisin pääsääntö. Ekskulpaatiovastuu on näyttövelvollisuuteen perustuva tuottamusvastuu. Ekskulpaatiovastuuta sovellettaessa vahingonkorvausta vaativan velkojan ei tarvitse vedota tuottamuksen olemassaoloon, vaan velallisen tulee vedota tuottamuksen puuttumiseen.³⁹ Ekskulpaatiovastuussa vahingonkorvausvastuun edellytyksenä oleva tuottamus oletetaan sopimusrikkomuksen perusteella, jolloin sopimusrikkomus

³⁷ Hemmo 2003b, s. 221-226.

³⁸ Hemmo 2003b, s. 227-231.

³⁹ Hemmo 2003b, s. 234-237.

merkitsee lähtökohtaisesti samalla myös tuottamusta.⁴⁰ Ekskulpaatiovastuu ilmenee joissain erityislainsäädännöissä, kuten kauppakaareissa, asuntokauppalaissa (843/1994) ja valmismatkalain (1079/1994) 23.1 §:ssä. Sitä sovelletaan myös lainsäädännön ulkopuolelle jääviin sopimukseen sekä sopimustyyppeihin, joita koskevaa tuottamuvastuuta sovelletaan laissa ottamatta kantaa todistustaakkaan. Asiantuntijapalveluiden kohdalla ekskulpaatiovastuu vastuuperiaatteena on saanut vakiintuneen aseman.⁴¹

Mika Hemmo on antanut ekskulpaatiosäännölle kaksi eri määritelmää. Ensimmäisen määritelmän mukaan velallisen tulee vastuusta vapautuakseen näyttää menetelleensä huolellisesti tai näyttää, ettei ole menetellyt huolimattomasti. Toisen määritelmän mukaan velallisen on näytettävä vahingon johtuneen syystä, josta hän ei ole vastuussa. Käytännössä määritelmillä ei ole juurikaan eroa. Mikäli velallinen pystyy osoittamaan itsestään riippumattoman syyn, joka on aiheuttanut suoritushäiriön, pystyy hän samalla todistamaan menetelleensä huolellisesti. Aineettomien asiantuntijapalveluiden kohdalla tällaisilla suoritusvelvollisesta riippumattomilla ulkoisilla seikoilla ei vastuuarvioinnissa ole usein merkitystä, vaan tarkastelu kohdistuu asiantuntijan toimintavaatimuksiin. Vastuuarvioinnissa arvioidaan sitä, onko vaadittavia ammattitaitovaatimuksia noudatettu, onko asiakkaalle annettu tarpeelliset tiedot toimeksiannon kohteesta ja onko riskit huomioitu.⁴² Asiantuntijapalveluiden kohdalla vastuusta vapautuminen riippuukin usein vain siitä, pystyykö asiantuntija näyttämään toimineensa huolellisesti.

Tuottamuvastuun toinen muoto on kantajan todistustaakkaan perustuva vastuu. Tuottamuvastuu on yleisempi sopimustenulkoisessa vastuussa kuin sopimussuhteessa. Tuottamuvastuu voi soveltua sopimussuhteeseen esimerkiksi silloin, kun kysymys on työntekijän velvollisuudesta korvata työnantajalle aiheutunut vahinko tai kun kyse on ollut työnantajan omaisuuteen kohdistuvasta vahingosta.⁴³

2.3.4 Tuottamus

Ekskulpaatiovastuun yhteydessä tuottamusta arvioidaan velallisen menettelyn asianmukaisuuden perusteella. Tuottamusarvioinnissa on kuitenkin eroja riippuen siitä, minkä

⁴⁰ Mononen 2004, s. 1389.

⁴¹ Hemmo 2003b, s. 235.

⁴² Hemmo 2003b, s. 234–237.

⁴³ Hemmo 2003b, s. 241–242.

tyyppisen suorituksen rikkomisesta ja millaisesta aiheutuneesta vahingosta on kyse: onko kyseessä viivästyksen aiheuttama varallisuusvahinko, puute asiantuntijapalvelussa tai muulla tavoin aiheutettu esine- tai henkilövahinko. Lähtökohtaisesti sopimuksen velvoitteet ovat perusteina tuottamusarvioinnille. Jos velvoitteet edellyttävät jonkin konkreettisen tuloksen aikaan saamista, velallinen ei voi vapautua vastuusta muuten kuin esittämällä jonkin ulkopuolisen, hänestä riippumattoman syyn, joka on estänyt suorituksen. Myös tuottamusarvioinnissa jako toiminta- ja tulosvelvoitteisiin saa sijaa, eli tuottamuksen olemassaolon tarkastelu riippuu siitä, onko velvoitteena tuloksen aikaansaaminen vai sitoutuminen huolelliseen toimintaan. Tulokset velvoitteiden osalta tuottamus on suoritusesteopin lähimuoto. Suoritushäiriön todentamisen jälkeen korvausvastuun syntymistä arvioidaan sen perusteella, voiko velallinen vapautua korvausvastuustaan vedoten force majeure -tyyppisiin seikkoihin. Mikäli toiminnan esteenä on ollut tällainen suorituseste, velallinen vapautuu korvausvastuustaan.⁴⁴ Kun kyse on toimintavelvoitteista, tuottamusarviointi painottuu eri tavalla ja tuottamusta arvioidaan menettelyn asianmukaisuuden perusteella. Myös tällöin tuottamusarviointiin voi vaikuttaa suoritusestekysymys, mikäli jokin todella merkittävä ulkopuolinen tekijä on estänyt suorituksen. Muutoin toimintavelvoitetapauksissa tukea voidaan etsiä normi- ja riskiperusteisista tuottamuksen arviointitavoista.⁴⁵

Normiperusteisessa arvioinnissa huolellisuusvaatimukset määritetään sopimuksesta, laista ja muista velallisen toimintaa sääntelevistä normilähteistä.⁴⁶ Normiperusteisesta tuottamuksesta on kysymys, kun oikeudellista normia on rikottu. Myös ei-oikeudellisen sääntelyn noudattamatta jättäminen voi aiheuttaa tuottamuksen normiperusteisuuden mukaan. Tällaista sääntelyä ovat esimerkiksi tilintarkastajan ja asianajajan ohjeet. Mikäli ohjeet sisältävät sellaisia käyttäytymisohjeita, joilla pyritään välttämään vahinkoa, voidaan niiden rikkomista pitää oletuksena tuottamuksen olemassaolosta. Tuottamus on riskiperusteista, jos menettelyä ei sääntele mikään normi. Tällöin tuottamusta arvioidaan jokaisessa tapauksessa erikseen eikä sitä pyritä standardisoimaan yleisesti huolellisen henkilön menettelytapojen perusteella. Riskiperusteisen tuottamuksen arvioinnissa otetaan sen sijaan huomioon toiminnan luonne, tapauksessa vallinneet erityisolosuhteet sekä toimijan erityiset tiedot ja taidot.⁴⁷

⁴⁴ Hemmo 1994, s. 247.

⁴⁵ Hemmo 2003b, s. 243–244.

⁴⁶ Hemmo 2003b, s. 244.

⁴⁷ Hahto 2008, s. 71–75.

Normi- ja riskiperusteisen tuottamuksen arvioinnit eivät eroa merkittävästi toisistaan.⁴⁸ Toimeksiantosopimuksessa tuottamuksen voidaan katsoa kuuluvan normiperusteisen tuottamuksen piiriin, koska sopimuksen määrittämä velvoite tarjoaa normaalisti tuottamusarvioinnin perusteeksi käyvän toimintanormin. Riskiperusteinen tuottamus taas nousee esille silloin, kun normeja ei pystytä paikantamaan. Tällöin velallisen toiminnan asianmukaisuuden arvioinnissa otetaan huomioon mahdolliset riskit ja vaihtoehtoisen toiminnan lisäkustannukset.⁴⁹

Tuottamusta asiantuntijapalveluissa on perinteisesti arvioitu Suomessa objektiivisesti eli jollekin viiteryhmälle asetettujen vaatimusten mukaan. Esimerkiksi verokonsultoinnissa tuottamusvaatimus on sama, oli toiminnanharjoittaja sitten asianajaja tai tilintarkastaja. Tämä tarkoittaa sitä, että verokonsultin tuottamusta arvioidaan niiden kriteereiden perusteella, joita verokonsultille yleisesti asetetaan eikä sen mukaan, kuka kulloinkin sattuu harjoittamaan verokonsultointia. Tämän lisäksi tuottamusta arvioitaessa tulee ottaa huomioon eri alojen erityissääntely: tilintarkastajan tuottamuksen olemassaoloa voidaan perustella hyvän tilintarkastustavan rikkomisella ja asianajajan tuottamuksen olemassaoloa hyvän asianajotavan rikkomisella.⁵⁰ Tuottamus asiantuntijapalveluissa voi ilmetä monien huolellisuusvaatimusten laiminlyöntinä. Näitä tarkastellaan seuraavassa luvussa.

⁴⁸ Hahto 2008, s. 84.

⁴⁹ Hemmo 2003b, s. 244–245.

⁵⁰ Mäntysaari 2000, s. 269–270.

3 Huolellisuusvaatimukset

3.1 Huolellisuudesta

Asiantuntijan vahingonkorvausvastuu aktualisoituu usein huolimattoman menettelyn seurauksena. Siihen, millaista toimintaa pidetään huolellisena tai huolimattomana, vaikuttavat monet eri seikat, eikä yleistä huolellisuuden mittapuuta voida näin ollen määrittellä. Huolimattomuudeksi voidaankin katsoa hyvin monenlaiset toimet.

Asiantuntija voi syyllistyä huolimattomuuteen, mikäli hän ei tarkista toimeksiantajan antamien tietojen oikeellisuutta tai varmista, että toimeksiantaja on antanut kaikki tarpeelliset tiedot toimeksisaajan käyttöön.⁵¹ Asiantuntijan huolimattomuutena voidaan pitää sitä, että hän ei ole päivittänyt tietojaan ja perustaa neuvonsa vanhentuneeseen tietoon tai luottaa kritiikittömästi aikaisemmin vallinneeseen tulkintaan.⁵² Huolellista toimintaa on silloin, kun asiantuntija ottaa vastaan vain tehtäviä, joiden suorittamiseen hänellä on riittävät resurssit, kuten tarpeeksi osaavaa henkilöstöä ja tarvittavat laitteet käytössä. Lisäksi asiantuntijan tulee toimia toimeksiantosuhteessa toimivaltansa rajoissa sekä noudattaa määräaikoja. Toimivallan ylittäminen voi merkitä huolimattomuutta, mikäli se aiheuttaa haittaa toimeksiantajalle.⁵³ Verokonsultti voi syyllistyä huolimattomuuteen myös silloin, jos ei toimi viranomaisasioissa määräajan puitteissa ja toimita esimerkiksi veroilmoitusta ajoissa verotoimistoon.⁵⁴

Edellä olevien esimerkkien perusteella voidaan todeta, että huolellisuus ulottuu moniin asioihin toimeksiannossa. Jonkun tietyn toiminnan laiminlyönti ei kuitenkaan aina tarkoita huolimattomuutta, vaan tulkintaan vaikuttavat sopimuksessa vallitsevat olosuhteet, kuten mitä sopimuksessa on sovittu ja minkälainen asema sopijapuolilla on. Esimerkiksi tietojen oikeellisuuden tarkistamatta jättämistä ei voida välttämättä pitää huolimattomuutena, jos

⁵¹ Tikka 1999, s. 299, joka on todennut ettei konsultti saa luotta liikaa asiakkaan sanaan vaan tietojen oikeellisuus tulee tarkistaa.

⁵² Mäntysaari 2000, s. 271. Samassa yhteydessä Mäntysaari toteaa, että lain tulkinnassakin voidaan päätyä perustellusti eri johtopäätöksiin, joten sen ei sinänsä voida ajatella johtavan tuottamukseen. Ks. myös Voipio 1974, s. 55, joka on todennut että, verolainsäädäntöä on alati muuttuva, joten ajan hermolla pysyminen on vaikeaa. Verotuksen asiantuntijan tulee kuitenkin olla perillä vähintäänkin ennakkoratkaisujen kehityssuunnista ja keskeisistä tapahtumista.

⁵³ Hemmo 2003b, s. 247.

⁵⁴ Mäntysaari 2000, s. 268.

siihen on sopimussuhteesta johtuva, perusteltu syy. Huolellisuutta pitää aina arvioida tapauskohtaisesti, jokaisen toimeksiannon kohdalla erikseen.

Seuraavaksi tarkastelen korkeimman oikeuden tapausta KKO 2007:27:

Lakiasiantomisto A oli hoitanut B:n riita-asiaa Espoon kärjäoikeudessa. A vaati kanteessa B:n suorittamaan hänelle maksamattoman laskun laillisine korkoineen. B vaati kanteen hylkäämistä. A:n vastuunalainen yhtiömies V oli luvannut B:lle, ettei hänelle synny jutun hoitamisesta lainakaan kuluja, jos juttu voitetaan. B oli kertonut V:lle hänellä olevan ammattijärjestön maksuton oikeusturvaetu käytettävissä. B oli hävinnyt jutun ja laskuttanut vakuutusyhtiötä. Vakuutusyhtiö ei ollut korvannut laskua, koska vahinkoilmoitus olisi pitänyt tehdä ennen kun asianhoitamisesta syntyy kustannuksia. Tämän jälkeen A vaati B:tä maksamaan toimeksiannosta syntyneet kulut ja asiamiehen palkkion.

Kärjäoikeus hylkäsi A:n kanteen. Kärjäoikeuden mukaan A oli rikkonut hyvää asianajotapaa koskevia ohjeita, joiden mukaan asianajajan oli annettava päämiehelle tieto hänen mahdollisuudesta saada asiassa maksuton oikeudenkäynti tai oikeusturvaetu vakuutussovituksen perusteella. Hovioikeus ratkaisi jutun näyttötaakan perusteella. Hovioikeuden mukaan B ei pystynyt näyttämään sopimuksen ehtoa, jota A oli rikkonut ja näin ollen B:n tuli maksaa A:n vaatima palkkio. Korkein oikeus jätti kärjäoikeuden tuomion voimaan. Korkein oikeus totesi, että vaikka tapauksessa sopimuksen sisältö jäi epävarmaksi, asiamiehen asemassa olevan osapuolen olisi tullut selvittää asiakkaan mahdollisuus oikeusturvavakuutuksen käyttöön tai maksuttomaan oikeudenkäyntiin sekä selvittää asiakkaan mahdollisuus välttää kuluriski.

Korkeimman oikeuden ratkaisu perustuu siihen, että lakimiehen tulee toimeksiantosuhteessa huolehtia aktiivisesti asiakkaansa oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta riippumatta siitä, mitä asiakkaan ja lakimiehen välisissä keskusteluissa on käyty läpi. Koska asiakkaan kanteen nostamiseen vaikuttavat yleensä merkittävästi kanteesta aiheutuvat kustannukset, voidaan edellyttää, että asianajaja selvittää kuluriskit asiakkaallensa. Vaikka jutun voittaminen olisi todennäköistä, tulee asiamiehen selvittää päämiehensä mahdollisuus saada kulunsa korvatuiksi oikeusavun tai oikeusturvan perusteella. Tapauksen perusteella voidaan asiamiehelle määrittää kaksi oikeusohjetta. Asiamiehen tulee selvittää asiakkaalleen yhtäältä oikeudenkäynnin kuluriskejä ja toisaalta tämän mahdollisuus saada kulunsa korvatuiksi. Tämän jälkeen asiamiehen tulee varmistaa, että asiakas saa nämä edut hyväkseen, mikäli niihin turvaudutaan. Tapauksessa ratkaisevaa ei ollut se, että B ei pystynyt näyttämään

nimenomaista sopimusehtoa, jota A oli rikkonut. Sen sijaan ratkaisevaa oli se, että asiantuntijan olisi pitänyt aktiivisesti selvittää ja valvoa asiakkaan oikeusturvaedun saamista tai ainakin saattaa asiakkaan tietoon oikeusturvan saamiseen liittyvät edellytykset, mikäli vahinkoilmoituksen olisi sovittu jäävän asiakkaan itsensä tehtäväksi.⁵⁵

KKO 2007:27 ratkaistiin samojen periaatteiden mukaisesti kuin viime vuosina on ratkaistu useampiakin asiantuntijan huolellisuutta koskevia korkeimman oikeuden tapauksia. Tyypillistä näille tapauksille on se, että korkein oikeus on painottanut asiantuntijapalveluita tarjoavan tahon aktiivista selonotto- ja huolellisuusvelvollisuutta. Tapauksesta KKO 2007:27 voidaan poimia tyypillisiä velvollisuuksia, joita asiantuntijalle osoitetaan toimeksiantosuhteessa. Ratkaisussa korostetaan asiantuntijan velvollisuutta huolehtia päämiehensä edusta, toimia oma-aloitteisesti ja huomioida toimeksiantajan nimenomaisesti antaman tai pyytämän informaation ulkopuolisia, asiantuntijan ennakoitavissa olevia riskejä.⁵⁶

3.1.1 Huolellisuus riskipitoisissa järjestelyissä

Yksi verokonsultoinnin erityisalue ovat riskipitoiset järjestelyt. Riskipitoisilla järjestelyillä tarkoitetaan vain veroetua ajavia järjestelyjä, joihin liittyy riski lain soveltamisessa ja verokohtelussa. Nämä operaatiot jäävät niin sanotulle harmaalle alueelle: niiden toisessa päässä ovat verorikoksen tunnusmerkit täyttävät toimet ja toisessa päässä verosuunnittelun vakiintuneet valintamahdollisuudet. Harmaan alueen operaatioissa pyritään saavuttamaan veroetu, joka on vastoin lain tarkoitusta. Toimea pidetään kuitenkin keinotekoisena vain jos tavoiteltu veroetu saavutetaan. Etukäteen voi olla hankala arvioida, kuuluuko jokin toimi esimerkiksi veronkiertämisen piiriin, sillä tyypillistä näihin toimiin soveltuville säännöksille on se, että ne ovat jokseenkin tulkinnanvaraisia ja perustuvat pitkälti oikeuskäytäntöön. Veronkiertämisestä on paljon korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja, joissa tulos on syntynyt äänestämällä, joten lopputulos olisi voinut helposti muodostua toisenkaltaiseksi.⁵⁷

Verokonsultin ratkaistavaksi nousee kysymys, voiko riskipitoisten operaatioiden ehdottamatta jättämistä pitää huolimattomuutena. Kari S. Tikan mukaan verokonsulttien suhtautuminen riskipitoisiin järjestelyihin vaihtelee. Osa konsulteista haluaa pysytellä vain kunniallisissa vaihtoehdoissa, kun taas toisten mielestä asiakkaan tulee itse saada määrittää, kuinka pitkälle

⁵⁵ Könkkölä 2007, s. 186.

⁵⁶ Könkkölä 2007, s. 186. Ks. myös Virtanen 2007, s. 5-7.

⁵⁷ Tikka 1999, s. 300–303.

riskien ottamisessa mennään⁵⁸. On hyvä ottaa huomioon, että mikäli asiakas pyytää selvityksen aggressiivisista veron minimointitoimista ja konsultti ottaa tehtävän vastaan, tulee toimeksianto täyttää huolellisesti. Tosin sitä, millainen verokohtelusta lopulta tulisi, on usein vaikea mitata tällaisissa järjestelyissä. Entä mikä on asiakkaan oma vastuu tilanteissa, joissa hän antaa toimeksiannon veroetua ajavien operaatioiden toteuttamiseksi konsultille, joka vakuuttaa toimien olevan riskittömiä? Pitäisikö asiakkaan kuitenkin tällaisessa tilanteessa ymmärtää, että hyväksymällä toimen hän ottaa riskin itse eikä voi siirtää vastuuta kokonaan verokonsultin harteille? Toisaalta, mikäli konsultti on lähtenyt toteuttamaan riskipitoisia toimia ja vakuuttanut niiden riskittömyyttä, mutta tavoiteltu veroetu jääkin saamatta, voi tämä johtaa siihen, että konsultin tuotteessa on ollut virhe, josta hänen tulisi vastata.⁵⁹

3.2 Tiedonantovelvollisuus

3.2.1 Tiedonantovelvollisuuden määritelmä

Sopimussuhteessa sopimusosapuolet perustavat oikeustoimensa ensisijassa omiin havaintoihinsa ja päätelmiinsä. Tietoja hankitaan yleensä myös muualta, ja luonnollisesti sopijapuoli saa tärkeitä tietoja sopimuksen päättämistä varten sopimuskumppanilta.⁶⁰ Mutta missä määrin sopimuskumppanin on velvollisuus antaa tietoja vastapuolelle? Pääsääntöisesti markkinatalous sallii tiedollisen ylivoiman hyväksikäytön. Sopimusneuvotteluihin sovellettuna tämä tarkoittaisi sitä, että jokainen huolehtisi omasta edustaan eikä vastapuolelle tarvitsisi antaa neuvoja tai auttaa häntä muilla positiivisilla toimilla. Neuvotteluvastuu rajoittuisi lähinnä valheellisten tietojen kieltämiseen. Mikäli oman tietämyksen hyväksikäyttö olisi täydellisesti sallittu, siitä voisi aiheutua haitallisia seurauksia, kuten sopimussuhteisiin kohdistuvan luottamuksen vähentymistä. Toisen ääripään mukaan taas tietoja tulee vähintäänkin kysyttäessä jakaa sopimuskumppanille. Tällöin sopimusosapuoli ei juuri voisi nauttia tiedollisesti paremmasta asemastaan. Tiedonantovelvollisuuden voidaan katsoa sijoittuvan näiden kahden vaihtoehdon välimaastoon.⁶¹ Sopimuskumppanilla on oikeus hyödyntää omaa taitavuuttaan ja tiedollista ylivoimaansa, mutta vain sopimussuhteessa vallitsevan yleisen rehellisyyden ja kunniallisuuden periaatteen rajoissa: toisen epäedullista

⁵⁸ Haastattelu 18.2.2010. Pitkäsen mukaan Deloitteen toimintaperiaatteet edellyttävät, että verosuunnittelua tehtäessä sekä lain sanamuodon että lain tarkoituksen tulee toteutua.

⁵⁹ Tikka 1999, s. 300–303.

⁶⁰ Vihma 1945, s. 33.

⁶¹ Hemmo 2003a, s. 277-278

asemaa ei saa käyttää vilpillisesti hyväksi.⁶² Rehelliseen liiketoimintaan kuuluu tiedonantovelvollisuus. Tietoja pitää antaa, jos niitä ei sopijakumppanilla ole ja jos niillä on hänelle merkitystä.⁶³

Tiedonantovelvollisuus voidaan ymmärtää sopijapuolten velvollisuutena antaa sopimuksentekovaiheessa ja sopimuksen aikana tietoja sen toiselle osapuolelle. Tiedollisesti ylivertaisessa asemassa olevalla sopijapuolella on velvollisuus siirtää tietonsa heikommalle osapuolelle. Tiedonantovelvollisuuden periaate neuvontapalveluissa on se, että asiakkaalle on annettava kaikki ne tiedot, jotka ovat asiantuntijapalveluiden tarjoajan hallussa tai joiden hänen pitäisi tietää vaikuttavan asiakkaan päätöksentekoon.⁶⁴ Tiedonantovelvollisuuden rinnakkaisilmiönä voidaan pitää neuvontavelvollisuutta, mutta näiden kahden käsitteen voidaan myös katsoa tarkoittavan samaa. Neuvontavelvollisuudella tarkoitetaan velvollisuutta antaa tavanomaisia tietoja laajemmat tiedot tavarasta tai palvelusta. Asiantuntijan tulee perehtyä kysymyksien ja asiakirjojen avulla asiakkaan tilanteeseen ja antaa asiakkaalle neuvoja siitä, mikä suoritus tai palvelu on hänen tavoitteensa kannalta tarkoituksenmukaisin.⁶⁵

Tiedonantovelvollisuus voi ulottua monenlaisiin asioihin toimeksiantosuhteessa. Se, minkälaisia tietoja asiantuntijan tulee antaa, vaihtelee tilanteen ja sopimuksen mukaan. Tiedonantovelvollisuus voi tarkoittaa sopimussuhteessa esimerkiksi seuraavanlaisia asioita: Asiantuntijan tulee antaa asiakkaalle tarpeelliset tiedot toimeksiantoon liittyvistä asioista, niin että asiakas ymmärtää mitä näkökohtia asiantuntijan tulee ottaa huomioon hänen sijastaan. Tällainen tieto voi olla esimerkiksi tieto voimassa olevasta oikeudesta ja oikeuskäytännöstä sekä laintulkinnan epävarmuudesta. Asiantuntijan tulee kertoa asiakkaalle vaihtoehtoisista menettelytavoista ja niiden eduista ja haitoista, jotta asiakas voi valita, mitä menettelytapaa hän haluaa käytettävän. Asiantuntijalla on varoittamisvelvollisuus toimeksiannon ulkopuolelle jäävistä asioista, jotka tulisi selvittää. Asiantuntijan tulee ottaa selvää, kuinka asiantunteva asiakas on, koska tämän oma tietämys vaikuttaa asiantuntijan tiedonantovelvollisuuden laajuuteen. Neuvontapalvelun luonteesta riippuen tiedonantovelvollisuus voi olla erilainen, esimerkiksi kiinteistövälittäjän ja salkunhoitajan tiedonantovelvollisuudessa on luonnollisesti eroja. Sen sijaan on katsottu, että tiedonantovelvollisuuden laajuuteen ei vaikuta se, millä

⁶² Vihma 1945, s. 33.

⁶³ Halila 1981 s. 87.

⁶⁴ Mäntysaari 2000, s.257.

⁶⁵ Hemmo 2003a, s. 276.

alalla veroneuvoja toimii, vaan verokonsultoinnissa esimerkiksi asianajajalla ja tilintarkastajalla on yhtä laaja tiedonantovelvollisuus.⁶⁶

3.2.2 Tiedonantovelvollisuus lainsäädännössä

Lainsäädännöstämme puuttuu yleinen säädös tiedonantovelvollisuudesta. Myöskään käsitettä ”tiedon antaminen” ei ole siinä erikseen määritelty. Käsitettä kuitenkin käytetään useilla oikeuden aloilla, ja lainsäädännöstä voidaan löytää tukea tiedonantovelvollisuuden määrittelyyn.

Väinö Vihma on vuonna 1945 ilmestyneessä vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuutta koskevassa teoksessaan esittänyt, että yleinen tiedonantovelvollisuus on olemassa kaikkien varallisuus oikeudellisten oikeustointen teossa oikeustoimilain 33 §:n (myöhemmin OikTL) perusteella. Tiedonantovelvollisuuden mittapuuna on se, ettei sopimuksentekijän menettely saa olla kunnian vastaista ja arvotonta. Vihman vaatimukset kunniallisuudesta ovat ankarat, mutta hänen mukaansa kunniallisuus vaatii toisissa oikeustoimissa enemmän ja toisissa vähemmän. Vihma pitää OikTL 33 §:ää pääsääntönä tiedonantovelvollisuudelle, jota on noudatettava aina jos laista ei muuta johdu.⁶⁷ Heikki Halila on esittänyt, että Vihmaa lukuun ottamatta siviilioikeuden tutkijat eivät ole puoltaneet yleisen varallisuus oikeudellisen tiedonantovelvollisuuden olemassaoloa OikTL 33 §:n perusteella konstruoituna. Halilan mukaan OikTL 33 § on säädetty ensisijaisesti pätemättömyysperusteiden täydentämistä varten, eikä sitä voida pitää riittävänä määritelmänä tiedonantovelvollisuudelle.⁶⁸ Myös uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on otettu tämä kanta. Esimerkiksi Wuolijoki on esittänyt, että oikeustoimilain 33 § antaa tukea sille, että sopimuskumppaniin nähden ylivertaista tietämystä ei voida rajoituksetta käyttää hyväksi. Wuolijoen mukaan laki on kuitenkin soveltamisalaltaan hyvin laaja.⁶⁹ Myös Hemmon mukaan vasta siinä vaiheessa, kun osapuoli alkaa käyttää hyväksi tietämäänsä tai aiheuttamaansa sopimuskumppanin erehdystä, ja kun harhakäsitys on vaikuttanut olennaisesti oikeustoimen tekemiseen, voidaan ottaa harkintaan kunnianvastaisen ja arvottoman menettelyn arviointi.⁷⁰

⁶⁶ Mäntysaari 2000, s. 262. Vrt. Kleineman 1998, s. 190-191. Ruotsissa yleisjuristilla ei ole yhtä laaja tiedonantovelvollisuus kuin erikoituneella juristilla.

⁶⁷ Vihma 1945, s. 38-43.

⁶⁸ Halila 1981, s. 100.

⁶⁹ Wuolijoki 2009, s. 61-61.

⁷⁰ Hemmo 2003a, s. 379.

OikTL 33 §:n ohella OikTL 30 §:stä petollisesta viettelystä voidaan löytää viittauksia varallisuus oikeudelliseen tiedonantovelvollisuuteen. Laki ja lainvalmisteluaineisto eivät sen enempää täsmennä petollisen viettelyn sisältöä. Petollisen viettelyn voidaan katsoa olevan kyseessä silloin, kun sopimuspuoli on erehdyttänyt sopimuskumppaniaan tai kun toisen erehdystä on käytetty hyväksi.⁷¹

Oikeustoimilain lisäksi tiedonantovelvollisuudesta on mainintoja myös lukuisissa erityislainsäädännöissä kuten laissa vakuutusedustuksesta (570/2005), vakuutus sopimuslaissa (543/1994), kuluttajansuojalaissa (38/1978), maakareessa (540/1995) ja kauppalaissa (355/1987). Näissä laeissa ilmenneitä peruseriaatteita voidaan soveltaa tapauskohtaisesti myös muiden asiantuntijapalveluiden tiedonantovelvollisuuteen.⁷²

Vakuutus sopimus on esimerkki sopimuksesta, jossa tiedolla on olennainen merkitys. Vakuutus sopimuslaissa on tiedonantovelvollisuus säädetty sekä vakuutuksenottajalle että vakuutuksenmyöntäjälle. Kumpikaan osapuoli ei saa käyttää hyväksi tiedollista ylivaltaa.⁷³ Vakuutus sopimuslain 5 §:ssä säädetään vakuutuksenantajan velvollisuudesta antaa ennen vakuutus sopimuksen päättämistä vakuutuksenhakijalle tarpeelliset tiedot, joiden perusteella tämä voi arvioida vakuutustarpeensa ja valita vakuutuksen. Vakuutus sopimuslain 9 §:n esitöiden mukaan vakuutuksenottaja ei voi kuitenkaan vedota virheelliseen tietoon, mikäli hänelle syntynyt väärä käsitys johtuu esimerkiksi siitä, ettei hän ollut kohtuullisen huolellisesti perehtynyt saamiinsa tietoihin. Arvioitaessa vakuutuksenottajan oikeutta vedota väärään käsitykseen voidaan myös ottaa huomioon vakuutuksenottajan ikä ja tietämys vakuutus alasta.⁷⁴ Laissa vakuutusedustuksesta vakuutusmeklarin tiedonantovelvollisuutta vakuutuksen tiedoista on taas rajoitettu, mikäli tietojen antaminen tuottaa kohtuutonta hankaluutta tai asiakas ei niitä halua.

Kauppalaissa ei ole säännöksiä yleisestä tiedonantovelvoitteesta, mutta väärä informaatio voi johtaa siihen, että tavarassa tulkitaan olevan virhe. Maakaareissa taas on säännöksiä välillisestä tiedonantovelvoitteesta. Tiedonantovelvollisuus esiintyy myös kuluttajansuojalain

⁷¹ Hemmo 2003a, s. 359-360.

⁷² Mäntysaari 2000, s. 257-258.

⁷³ Wuolijoki 2009, s. 60-61.

⁷⁴ HE 114/1993, vakuutus sopimuslain 9§:n yksityiskohtaiset perustelut.

2 luvussa. Esimerkiksi kuluttajansuojalain 2 luvun 7 §:ssä säädetään, että kaikki oleelliset tiedot tulee antaa kuluttajalle.⁷⁵

Tiedonantovelvollisuuden olemassaoloa ei voida siis juurikaan perustella lainsäädännöllä. OikTL 33 § näyttäisi antavan tukea tiedonantovelvollisuudelle, mutta sen olemassaoloa ei voida suoraan perustaa kyseiseen pykälään. Tiedonantovelvollisuutta voidaan pitää yleisenä varallisuus oikeudellisena periaatteena, mutta sitä ei voida käsitellä yhtenäisten periaatteiden mukaan eikä se esiinny samanlaisena kaikkien oikeustyyppien ja oikeuskysymysten kohdalla. Näin ollen tiedonantovelvollisuutta joudutaan arvioimaan jokaisessa tapauksessa ja jokaisen sopimuksen kohdalla erikseen. Halila on esittänyt, että rakennusurakassa tiedonantovelvollisuutta voitaisiin selvittää seuraavien yksinkertaisten kysymysten pohjalta: kenen tulee antaa tietoja, kenelle tietoja tulee antaa, miten tiedot on annettava, onko tietoja pakko antaa, mitä tietoja on ilmoitettava ja mitkä ovat tietojen antamatta jättämisen tai väriiden tietojen antamisen seuraamukset.⁷⁶ Mielestäni nämä peruskysymykset tiedonantovelvollisuuden selvittämisestä ovat yhtäläillä käyttökelpoisia myös muiden asiantuntijapalveluiden kohdalla eli aina kun toimeksisaaja ottaa toimeksiannon vastaan.

3.2.4 Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti

Tiedonantovelvollisuuden rikkomisesta aiheutuvat seuraamukset voidaan jakaa neljään. Ensinnäkin seurauksena voi olla se, että sitovaa sopimusta ei synny. Toiseksi sopimus voi olla pätevä, mutta toisen sisältöisenä kuin millaisena se on päätetty. Kolmanneksi sopimus voi olla sitova, mutta toisen osapuolen velvoitteita sovitellaan, ja neljänneksi tehtyä suoritusta voidaan pitää virheellisenä, jolloin laiminlyönti vaikuttaa sopimusrikkomusten seuraamusjärjestelmän kautta.

Olenneimpien tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnin seurauksena voi olla sopimuksen pätemättömyys. Pätemättömyys voi tulla kysymykseen, jos tiedonantovirhe täyttää OikTL:n mukaisen pätemättömyysperusteen tunnusmerkit eli petollisen viettelyn tai kunnian vastaisen ja arvottoman menettelyn. Vakuutus sopimuslaista ilmenee pätemättömyysseuraamus vakuutuksenottajan (tai vakuutetun) vilpillisen tiedonantovirheen seurauksena. Laiminlyönti johtaa henkilö- ja vahinkovakuutuksessa siihen, että vakuutus sopimus ei sido

⁷⁵ Wuolijoki 2009, s. 85-86.

⁷⁶ Halila 1981, s. 133.

vakuutuksenantajaa. Usein tiedonantovirhetilanteissa oikeuskeinona on sopimuksen sisällön määrittäminen niin, että tiedonantovirheen vaikutus pyritään poistamaan. Esimerkiksi VakSopL 9.1 §:n mukaan vakuutus on vakuutuksenantajan tai tämän edustajan laiminlyötyä tiedonantovelvollisuutensa voimassa sen sisältöisenä kuin vakuutuksenottajalla on ollut saamiensa tietojen perusteella aihetta käsittää. Sopimusta voidaan muuttaa myös sovittelulla. Esimerkiksi laissa takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta (361/1999) luotonantajan yksityistakaajaan tai vierasvelkapantin antajaan kohdistuvan tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnin seuraukseksi on liitetty sitoumuksen sovittelu. Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti voi vaikuttaa suoritusvirheen arviointiin irtaimen kaupassa ja siihen rinnastettavissa sopimustyypeissä. Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti voi tulla kyseeseen, jos sopimuskumppani ei ole ilmoittanut sopimuspuolelle, että sopimuksen kohde on huonolaatuinen tai sen käyttömahdollisuus on rajoittunut verrattuna siihen, mitä ulkoapäin voidaan arvioida. Olennaisimpien tiedonantovirheiden kohdalla seurauksena voi olla sopimuksen purkaminen.⁷⁷

Toimeksiantosuhteeseen perustuvissa asiantuntijapalveluissa tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti johtaa usein vahingonkorvausoikeudellisiin seuraamuksiin, koska muut seuraamukset ovat palvelun luonteen takia vaikeasti käytettävissä.⁷⁸ Tiedonantovelvollisuuden rikkomisen yhteydessä puhutaan laaturvirheestä⁷⁹ ja sillä voi olla myös vaikutusta tuottamusarviointiin.⁸⁰

3.2.3 Tiedonantovelvollisuus oikeuskäytännössä

Oikeuskäytännössä sovellettavan tiedonantovelvollisuuden osalta tarkastelen ensimmäiseksi korkeimman oikeuden tapausta KKO 2001:128, jossa on kyse sopimussuhteeseen perustuvasta vastuusta.

Kantaja A oli sopinut puolisonsa kanssa luovuttavansa hänelle oman osuutensa heidän yhdessä omistamastaan kommandiittiyhtiöstä. Luovutusjärjestelyt oli annettu hoidettavaksi tilitoimistolle, joka oli jo vuosien ajan hoitanut kommandiittiyhtiön kirjanpitoasioita. A:lle aiheutui luovutuksen seurauksena luovutusvoittoveroa 237 237 markkaa, josta hän ei ollut ollut tietoinen ja josta tilitoimisto ei ollut häntä konsultoinut. KKO katsoo, että tilitoimisto oli laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa

⁷⁷ Hemmo 2003a, s.292–296.

⁷⁸ Routamo-Ståhlber-Karhu 2006, s. 63. Ks. myös Halila 1981, s. 220.

⁷⁹ Hemmo 2003b, s. 134.

⁸⁰ Ks. tapauksen KKO 2001:128 perustelut.

veroseuraamuksista, vaikka toimeksiantosopimus ei sitä nimenomaisesti sisältänyt, ja aiheuttanut A:lle luovutusvoittoveron suuruisen vahingon.

KKO:n ratkaisusta voidaan nostaa esille neljä tiedonantovelvollisuuden kannalta tärkeää seikkaa. Ensinnäkin asiantuntijan tiedonantovelvollisuuteen liittyy se, että asiantuntijan tulee ottaa kattavasti huomioon asiakkaan tavoitteet ja huolehtia siitä, että asiakas ymmärtää toimeksiannon riskit. Tämä tarkoittaa sitä, että tarvittaessa asiantuntijan tulee informoida asiakasta myös mahdollisten toimeksiannon ulkopuolisten toimenpiteiden selvittämisestä. Tapauksessa merkittävää oli se, että KKO katsoi huolelliseen toimimiseen kuuluvaksi veroseuraamuksista varoittamisen, vaikka se ei ollut toimeksiantosopimuksen nimenomaisena ehtona. KKO lausui perusteluissaan seuraavasti: ”Tilitoimistopalvelujen ja verokonsultoinnin ammattimaisella tarjoajalla on asiantuntijana asiakkaisiinsa nähden toimeksiannon puitteissa laaja tiedonantovelvollisuus sellaisista seikoista, jotka voivat vaikuttaa haitallisesti asiakkaan etuihin. Toimeksiannon piiriin kuulumattomien neuvojen antaminen ei lähtökohtaisesti kuulu tämän velvollisuuden piiriin. Tiedonantovelvollisuus voi kuitenkin ulottua sellaisiin toimeksiannon ulkopuolelle jääviin merkityksellisiin seikkoihin, jotka asiantuntija toimeksiantoa täyttäessään havaitsee, jos hän ei voi olettaa asiakkaan niistä tietävän. Toimeksiannon kohteena olevasta oikeustoimesta aiheutuva veroseuraamus on tyypillisesti sellainen haitallinen seikka, johon asiantuntijan tulee kiinnittää asiakkaansa huomio.”

Vaikka asiantuntijalla ei ole velvollisuutta antaa oma-aloitteisesti tietoja verovaikutuksista, hänen kuuluu varoittaa asiakasta siitä, että ne tulee selvittää.⁸¹ Asiantuntijan tulee varoittamisvelvollisuuden puitteissa kiinnittää asiakkaan huomio myös niihin seikkoihin, joita ei ole toimeksiantosopimuksessa. Asiantuntijalla on vähintäänkin velvollisuus tiedustella asiakkaalta, onko hän tietoinen näistä asioista, onko niitä selvitetty jonkin toisen tahon toimesta tai onko asiakas halukas selvittämään niitä tämän toimeksiannon yhteydessä. Asiantuntija ei voi lähteä oletuksesta, että toimeksiantaja on osannut rajata toimeksiannon oikein, vaan hänen tulee tarjota asiakkaalleen tarpeellinen palvelukokonaisuus.⁸² Tässä yhteydessä on hyvä todeta, että tiedonantovelvollisuus ei kuitenkaan ulotu seikkoihin, jotka on nimenomaisesti rajattu toimeksiannon ulkopuolelle.⁸³

⁸¹ Hemmo, 2003a, s. 290.

⁸² Hemmo, 2002, s. 431 - 432.

⁸³ Ks. tapaus KKO:1996:92 perustelut.

Toinen KKO:n tapauksesta esiin nouseva huomio on se, että muiden asiantuntijoiden käytöllä on vaikutusta tiedonantovelvollisuuden laajuuteen. KKO:n ratkaisusta eri mieltä oleva jäsen, Mikko Tulokas, esitti, että tilitoimiston edustaja X on voinut olla perustellusti siinä käsityksessä, että verotuskysymykset olisi selvitetty muualla. Tulokkaan mukaan X:lle on voinut syntyä tämä käsitys, koska uuden perustettavan yhtiön järjestelyjä hoiti helsinkiläinen asianajotoimisto, joka myös olisi voinut selvittää verotuskysymyksiä. Kommandiittiyhtiöosuuden luovutus ja uuden perustettavan osakeyhtiön järjestelyt eivät kuitenkaan liittyneet toisiinsa vaan olivat erillisiä oikeustoimia, ja yhtiöosuuden luovutus oli A:n oma päätös. Koska helsinkiläinen asianajotoimisto huolehti siis vain uuden yrityksen perustamisesta, X:lle ei korkeimman oikeuden mukaan voinut perustellusti syntyä käsitystä, että verotusasiat olisi selvitetty tämän toimesta. Mikäli verovaikutukset todella olisi selvitetty toisen asiantuntijan toimesta ja tämä olisi tullut ilmi, olisi X voinut sivuuttaa verotuskysymykset. Tämän perusteella voidaan todeta, että tiedonantovelvollisuus ei ulotu seikkoihin, jotka on selvitetty toisen asiantuntijan toimesta.⁸⁴

Muiden asiantuntijoiden käytön ohella tiedonantovelvollisuuden laajuuteen vaikuttaa toimeksiantajan oman asiantuntemuksen ja tietotason määrä. Tätä voidaan pitää tapauksen kolmantena huomionarvoisena seikkana. Tiedonantovelvollisuus on korostuneempi silloin, kun asiakkaan toimeksiantoon liittyvä tietämys ja koulutustausta on suppea. Yleensä voidaan olettaa, että esimerkiksi suurilla yhtiömuotoisilla yrityksillä on perustietämys toimeksiantoon liittyvistä seikoista. Tällöinkin tiedonantovelvollisuuden piiristä voidaan jättää pois vain sellaiset seikat, jotka ovat laajasti yleisessä tiedossa. Lähtökohtaisesti neuvontapalvelujen ostaminen viittaa siihen, että toimeksiantaja haluaa antaa toimeksiannon kohteen itseään asiantuntevammalla tahon käsiin, ja näin ollen tiedonantovelvollisuus on perusteltu.⁸⁵

Neljäntenä tapauksesta nousevana huomiona voidaan mainita, että tiedonantovelvollisuuden laajuuteen vaikuttaa se, minkälaista selvitystyötä neuvon antaminen vaatii. Kuten KKO:n perusteluissa todetaan, verotusseuraamus on usein sellainen haitallinen seikka, johon toimeksiantajan tulee ottaa kantaa. Tapauksessa oletettiin, että tilitoimisto oli perillä kommandiittiyhtiön yksityisotoista sekä siitä, mitä tuloverolain 46.4 §:ssä säädetään yksityisottojen verokohtelusta. Sen sijaan tilitoimisto ei päätöksen mukaan voinut olettaa, että

⁸⁴ Hemmo 2002, s. 431.

⁸⁵ Hemmo 2003a s. 291. Asiakkaan oman tietämyksen vaikutuksesta asiantuntijan tiedonantovelvollisuuteen on tullut esille myös tapauksissa KKO 1999:19, KKO 1999:80 sekä Ruotsin oikeuskäytännössä NJA 1994 s. 598. Ks. Kleineman 1998b, s. 108-109.

yhtiömiehellä olisi tätä tietämystä. Korkeimman oikeuden mukaan verotuskysymys oli sen verran yksinkertainen, että tilitoimiston oletettiin kiinnittävän siihen automaattisesti huomiota. Mikäli verotuskysymys olisi ollut tulkinnanvaraisempi tai edellyttänyt laajempaa selvitystä, olisi tilanne voinut olla toinen. Myös tulkinnallisemmassa tilanteessa asiakkaalta pitäisi tiedustella hänen halukkuuttaan verotuskysymysten selvittämiseen.⁸⁶

KKO 2001:128 on hyvä esimerkki siitä, kuinka laajaa huolellisuutta asiantuntijalta toimeksiantosuhteessa edellytetään. Tapauksen perusteella voidaan todeta, että mikäli toimeksiantoa ei ole erityisesti rajattu, voidaan olettaa, että siihen kuuluvat kaikki sen piiriin liittyvät toimenpiteet. Täyttääkseen toimeksiannon huolellisesti toimeksisaaja ei voi vain tyytyä toimeksiantajan ilmoittaman tehtävän suorittamiseen, vaan hänellä on velvollisuus kiinnittää toimeksiantajan huomio myös toimeksiannon rajaamiseen ja riskeihin. Olli Norros on tapauksen yhteydessä todennut osuvasti, että asiantuntijan tulee ajaa toimeksiantoa ”avaimet käteen” periaatteella.⁸⁷ KKO 2001:128 tapauksen perusteella ei voida kuitenkaan tehdä suoraan päätelmiä muiden samankaltaisten tilanteiden suhteen. Tapauksesta voidaan silti ottaa mallia, kun arvioidaan tiedonantovelvollisuuden rikkomista vastaavissa tilanteissa. Tällöin voidaan ottaa kantaa esimerkiksi siihen, millainen asiantuntemus toimeksiantajalla on, onko hän käyttänyt apunaan muita asiantuntijoita, miten toimeksianto on rajattu ja onko toimeksisaaja voinut varoittaa toimeksiantajaa riskeistä ilman erityisiä lisäselvityksiä.⁸⁸ Samalla asiantuntijan tulee huolehtia myös siitä, että asiakas on ymmärtänyt ne tiedot, jotka asiantuntija on hänelle kertonut.⁸⁹ Tämä tulee myöhemmin esille selvitysvelvollisuuden yhteydessä.

Seuraavaksi tarkastelen ennakkoratkaisua KKO 1999:19:

A:lta saamansa toimeksiannon mukaisesti tilitoimisto C oli laatinut kommandiittiyhtiön perustamissopimuksen, jonka mukaan yhtiön vastuunalaisia yhtiömiehiä olivat A ja B. A oli samalla ilmoittanut tarkoituksena olevan, ettei B joudu vastuuseen kommandiittiyhtiön velvoitteista. B oli kuitenkin erehtynyt sopimuksen merkityksen suhteen ja erehtyminen oli tullut ilmi tilitoimistossa käydyissä keskusteluissa.

⁸⁶ Hemmo 2002, s. 432.

⁸⁷ Norros 2008, s. 638.

⁸⁸ Hemmo 2002, s. 434.

⁸⁹ Norros 2008, s. 638.

Korkein oikeus katsoi, että näissä olosuhteissa tilitoimiston olisi tullut nimenomaisesti huomauttaa B:lle hänen erehdyksestään ja siitä, ettei toimeksiantoa ollut mahdollista toteuttaa sellaisena kuin A ja B olivat edellyttäneet. Niin ei ole tapahtunut vaan B on solminut sopimukset ja joutunut vastuuseen kommandiittiyhtiön puheena olevista veloista. Tämän katsottiin tuomiossa mainituilla perusteilla johtuneen C:n laiminlyönnistä.

Ratkaisuun liittyy kaksi keskeistä kysymystä. Ensinnäkin, miten tilitoimiston ja B:n vastuuhdetta arvioidaan, kun varsinaisessa toimeksiantosuhteessa olivat tilitoimisto ja A? Toinen kysymys liittyy tilitoimiston velvoitteiden laajuuteen. Miten tilitoimiston olisi pitänyt ottaa huomioon velkavastuujärjestelyn tarkoitus, ja miten B:tä olisi pitänyt informoida yhtiösuhteen oikeusvaikutuksista?⁹⁰ Vaikka en tarkastele tutkielmassani toimeksisaajan vastuuta kolmatta kohtaan, tapauksen yhteydessä on hyvä mainita, millä tavoin korkein oikeus perusteli toimeksisaajalla olevan velvollisuuksia myös sopimuskumppania kohtaan. Korkein oikeus lausui, että vaikka toimeksiantosopimus pääsääntöisesti asettaa toimeksisaajalle velvollisuuksia vain toimeksiantajaa kohtaan, toimeksisaajalla voi kuitenkin olla toimimis- tai tiedonantovelvollisuus myös toimeksiantajan sopimuskumppania kohtaan, esimerkiksi oman menettelynsä tai tehtävän sisällön perusteella taikka muutoin tehtävän suorittamiseen liittyvistä olosuhteista johtuen. Tällöin voi syntyä tilanne, jossa toimeksisaaja joutuu sopimussuhteita koskevien periaatteiden mukaisesti vahingonkorvausvastuuseen myös toimeksiantajan sopimuskumppaniin nähden. Tapauksessa osakeyhtiön tehtävänä ei ollut pelkästään sopimusasiakirjojen laatiminen, vaan yhtiön piti samalla ottaa huomioon tiedossaan olleet sopimusjärjestelyn tavoitteet. C oli ollut tietoinen siitä, että osapuolten yhteisenä tarkoituksena oli estää velkavastuun syntyminen B:lle ja että poikkeaminen B:n vastuun osalta A:n ja B:n tarkoituksesta voisi aiheuttaa vahinkoa B:lle. Toimeksiannon edellytyksenä oli se, että järjestelyt toteutettaisiin sekä A:n että B:n edut huomioon ottaen.

Tapauksessa KKO 1999:19 on ratkaisun kannalta paljon samoja piirteitä kuin tapauksessa KKO 2001:128. Molempien ratkaisuissa on korostettu asiantuntijan varoittamisvelvollisuutta ja tuotu esille toimeksiantajan (sekä tapauksessa KKO 1999:19 toimeksiantajan sopimuskumppanin) oman asiantuntevuuden vaikutus toimeksisaajan varoittamisvelvollisuuteen. Varoittamisvelvollisuuden mukaan C:n olisi tullut asiantuntija-asemassaan varoittaa B:tä riskeistä, jotka tämän olisi tullut ottaa huomioon. C:n olisi tullut

⁹⁰ Hemmo 1999, s. 187.

huomauttaa B:lle siitä, että tämä oli erehtynyt sopimuksen merkityksen suhteen, koska erehtyminen oli tullut C:n tietoon. Hemmon mukaan tapauksen KKO 1999:19 ratkaisussa oli merkitystä myös osapuolten laintuntemuksella. Mikäli B:ltä olisi vaadittu voimassa olevan lain tuntemusta, hänen sopimuksensa oikeusvaikutuksia koskeva erehdys olisi saatettu katsoa toimeksisaajan vastuun poistavaksi syyksi. Ratkaisussa ei kuitenkaan ole otettu tähän kantaa, mikä johtune siitä, että B:n luottamus toimeksisaajan kykyyn hoitaa asia osapuolten edun mukaisesti on katsottu painavammaksi seikaksi kuin tämän laintuntemus.⁹¹

3.3. Selvitysvelvollisuus

Selvitysvelvollisuutta voidaan pitää toimeksisaajan velvollisuutena, joka alkaa heti toimeksiannon vastaanottamisen jälkeen. Ennen kuin toimeksisaaja ryhtyy suorittamaan varsinaista toimeksiantoa, hänen tulee sekä selvittää asiakkaalta asiaan vaikuttavat tosiseikat että perehtyä muuhun materiaaliin, kuten vallitsevaan lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön. Tosiseikkojen selvittämisessä lähtökohtana ovat toimeksiantajan asiakirjat ja suullinen aineisto. Toimeksiantaja ei välttämättä osaa kertoa kaikkea itse, minkä takia onkin tärkeää, että asiakkaan kuuntelemisen lisäksi toimeksisaaja myös kysymyksin ottaa selvää kaikesta asiaan vaikuttavasta.⁹²

Petri Mäntysaari on jakanut selvitysvelvollisuuden itsenäiseen ja epäitsenäiseen selvitysvelvollisuuteen. Epäitsenäisen selvitysvelvollisuuden täyttääkseen asiantuntijan tulee tehdä tarpeellisia selvityksiä, jotta hän täyttäisi tiedonantovelvollisuutensa. Itsenäinen selvitysvelvollisuus tarkoittaa selvitysvelvollisuutta, jota sääntelevät normit. Itsenäinen selvitysvelvollisuus voi perustua esimerkiksi hyvään asianajo- tai tilintarkastustapaan. Koska verokonsultointia voi harjoittaa sekä asianajaja että tilintarkastaja, selvitysvelvollisuuden vaatimus on alalla yleisesti verokonsultille asetettujen vaatimusten mukainen. Selvitysvelvollisuuden laiminlyönti otetaan usein huomioon arvioitaessa tuottamusta.⁹³

Selvitysvelvollisuuden yhteydessä joudutaan ratkaisemaan, missä määrin asiantuntija voi luottaa asiakkaansa antamiin tietoihin. Yleensä asiakas tuntee omaan kokemuspääpiiriinsä kuuluvat seikat, mutta ei välttämättä sitä, mikä merkitys näillä tiedoilla on. Pääsääntönä

⁹¹ Hemmo 1999, s. 187.

⁹² Ylänkö 1985, s. 45-46.

⁹³ Mäntysaari 2000, s. 264–265.

voidaan pitää sitä, että toimeksisaajalla on oikeus luottaa niihin tietoihin, jotka asiakas antaa omasta kokemuspäiriin kuuluvista seikoista.⁹⁴ Esimerkiksi Hyvää asianajotapaa koskevissa ohjeissa on mainittu, että asianajaja ei ole ilman erityistä syytä velvollinen tarkistamaan asiakkaansa antamia tietoja.⁹⁵ Tapauksessa KKO 1999:80, jossa on kysymys toimeksisaajan velvollisuudesta varmistua päämiehen antamista tiedoista, tuomioistuin ei ole kuitenkaan soveltanut tätä periaatetta.

Kommandiittiyhtiön myymiseen tai sen toiminnan ja omaisuuden uudelleenjärjestelyyn tähänne suunnittelun yhteydessä tilintarkastusyhtiö oli asiakkaalta tontin vuokraoikeutta koskeneen sopimuksen sisällöstä saamansa tiedon perusteella antanut vuokraoikeuden luovutuksen veroseuraamuksesta virheellisen neuvon. Virheen olisi estänyt se, että konsultti olisi pyytänyt toimeksiantajalta tarkistettavakseen vuokraoikeutta koskeneet asiakirjat ja näin varmistunut siitä, että hän antaa neuvon oikeiden tietojen perusteella.

Korkein oikeus toteaa, että konsultti on antanut neuvonsa verotuksen asiantuntijana. Hän on ollut tietoinen siitä, mikä vaikutus siirtokelpoisella vuokraoikeudella ja sen kestolla oli veroseuraamukseen. Hän ei ole voinut lähteä siitä, että toimeksiantaja olisi tiennyt kyseisen erityistietämystä vaativan seikan merkityksen verotuksessa. Tämän vuoksi konsultin olisi täyttääkseen toimeksiannon huolellisesti tullut varmistua siitä, että hänen saamansa tiedot olivat täsmälliset, eikä hän olisi saanut luottaa vain toimeksiantajan omaan asiantuntemukseen. Tilintarkastusyhtiön mukaan vuokraoikeuden siirtokelpoisuuden merkitys oli ilmennyt tontinvuokraoikeuden luovutuksen yhteydessä. Koska yhtiö ei ollut näyttänyt, että tuolloin siirtokelpoisuudelta vaadittavat edellytykset olisi näytetty kantajalle, konsultti ei olisi saanut tyytyä kantajan suullisesti antamiin tietoihin, vaan hänen olisi tullut tarkistaa vuokrasopimuksesta. Tilintarkastusyhtiö ei ollut näin ollen näyttänyt, ettei neuvon virheellisyys ole johtunut sen tuottamuksesta.

Tapauksessa huolellisuusvelvollisuutta arvioitiin varsin ankarasti, ja asiantuntijan selvitysvelvollisuuden katsottiin ulottuvan tosiseikkojen tarkistamiseen.⁹⁶ Toimeksiantajan edunvalvonnassa tulee ottaa huomioon, että toimeksiantajan tiedot eivät aina välttämättä sellaisinaan pidä paikkaansa ja että niitä voidaan joutua tarkistamaan. Asiantuntija voi lähteä siitä oletuksesta, että jos hän tiedustelee asiakkaalta jotakin seikkaa, asiakas ymmärtää sillä olevan merkitystä. Asiantuntija ei kuitenkaan voi olettaa, että asiakas ymmärtäisi, mitä

⁹⁴ Mäntysaari 2000, s. 265-267.

⁹⁵ Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet (15.1.2009).

⁹⁶ Tikka 1999, s. 299.

merkitystä seikalla on, jolloin huolellisesti toimiakseen asiantuntijan tulee selvittää merkitys asiakkaalle.⁹⁷ KKO:n mukaan konsultti ei siis voinut lähteä siitä oletuksesta, että yhtiömies olisi tiennyt, mikä merkitys vuokraoikeuden siirtokelpoisuudella on verotuksessa. Huolellisesti toimiakseen konsultin olisi tullut tarkistaa tiedot vuokrasopimuksesta eikä vain luottaa asiakkaan antamiin tietoihin.

Toimeksiantajan omalla tietämyksellä on vaikutusta tiedonantovelvollisuuden lisäksi myös selvitysvelvollisuuteen. Tapaus osoittaa, että toimeksiantajaa ei voi kovin kevyin perustein pitää alansa asiantuntijana. Tapauksessa toimeksiantajana oli tavallinen yrittäjä, eikä häneltä odotettu sellaista verotusta koskevaa perustietämystä, josta konsultti olisi voinut lähteä neuvoa antaessaan. On kuitenkin hyvä huomata, että käsitettä siirtokelpoisesta vuokraoikeudesta olisi voitu tuona ajankohtana pitää yleisesti tunnettuna käsitteenä yrittäjäpiireissä ja näin olisi hyvinkin voitu päätyä toisenlaiseen lopputulokseen.⁹⁸

Mäntysaaren mukaan verokonsultti voi luottaa asiakkaan antamiin tietoihin kahdessa tapauksessa: mikäli asiakasta voidaan perustellusti pitää alansa asiantuntijana tai kun asiakkaalle on selvitetty, mikä merkitys hänen antamillaan tiedoilla on. Lähtökohtana voidaan siis pitää sitä, että asiakkaan sanaan voidaan luottaa. Asiantuntijalla on kuitenkin velvollisuus esittää kysymykset tärkeistä asioista niin, että vastaukset ovat täsmällisiä, ja muussa tapauksessa esittää lisäselvityksiä.⁹⁹

⁹⁷ Mäntysaari 2000, s. 268.

⁹⁸ Tikka 1999, s. 300.

⁹⁹ Mäntysaari 2000, s. 268.

4. Lojaliteettiperiaate

4.1 Lojaliteettiperiaate sopimusoikeudessamme

Lojaliteettivelvollisuutta ei ole säädetty yleiseksi sopimusoikeudelliseksi periaatteeksi, eikä lainsäädännössämme edes esiinny termejä ”lojaliteetti” tai ”lojaliteettiperiaate”. Sen sijaan sana ”lojaali” esiintyy eräissä ohjeissa, joiden perusta on lainsäädännössä. Esimerkiksi Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden (15.1.2009) mukaan asianajajan tulee olla asiakkaalleen lojaali.¹⁰⁰

Lojaliteettivelvollisuuden olemassaoloa ei siis voida perustella yhdelläkään lain säännöksellä. Sen sijaan lojaliteettiperiaatteen voimassaolon voidaan katsoa perustuvan sen hyväksyntään oikeuskirjallisuudessamme sekä sen esiintymiseen sopimus- ja oikeuskäytännössämme. Suomen oikeuskirjallisuudessa lojaliteettivelvollisuuden katsotaan kuuluvan kiistatta sopimusoikeuteemme, ja myös lojaliteettivelvollisuuden asema sopimusoikeudellisena periaatteena on saanut kannatusta monilta tutkijoilta.¹⁰¹ Sopimuskäytännössämme on yleistynyt tapa ottaa sopimukseen suoraan mukaan lojaliteettilauseke. Muukkoson mukaan on tavanomaista, että sopimuksessa on esimerkiksi seuraavanlainen lause: ”Sopijapuolet sitoutuvat toimimaan kaikessa tätä sopimusta koskevassa lojaalisti kummankin sopijapuolen intressit kohtuullisesti huomioonottaen.”¹⁰² Oikeuskäytännössämme lojaliteettiperiaate ei ole saanut suurta sijaa, mutta ainakin muutamia korkeimman oikeuden ratkaisuja on perusteltu juuri lojaliteettiperiaatteen rikkomisella. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisuisissa KKO:2007:72 ja KKO:1993:130 esiintyy lojaliteettiperiaate. Lojaliteettiperiaatteen olemassaoloa voidaan perustella myös sillä, että lojaalisuuden merkitys sopimuskulttuurissamme on koko ajan kasvamassa. Sopimuspuolten yhteistyökumppanuus on syrjäyttänyt vanhan käsityksen siitä, että sopimussuhteessa osapuolet ajaisivat vain omaa etuaan toisen osapuolen kustannuksella. Nykyaikana sopimusoikeudessa vallitsee vahvasti käsitys siitä, että sopimus on molempien osapuolten yhteinen päämäärä tai tavoite.¹⁰³

¹⁰⁰ Muukkonen 1993, s. 1033.

¹⁰¹ Muukkonen 1993, s. 1033, jonka mukaan lojaliteettivelvollisuus keskustelun isänä voidaan pitää Lars Erik Taxellia. Muun muassa myös Aulis Aarnio, Erkki Aurejärvi, Gustav Bygglin, Heikki Halila sekä Erkki Havansi ovat kirjoittaneet paljon lojaliteettivelvollisuudesta sopimusoikeudellisena periaatteena.

¹⁰² Muukkonen 1993, s. 1031–1034.

¹⁰³ Muukkonen 1993, s. 1040.

4.2 Lojaliteettiperiaatteen sisältö

Lojaliteettiperiaatteesta ja sen oikeudellisesta merkityksestä on käyty paljon keskustelua 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Oikeuskirjallisuutemme perusteella lojaliteettiperiaatteen oikeudellinen merkitys ei näytä olevan kovin selkeä. Usein lojaliteettivelvollisuus määritellään pikemminkin laajasti kuin suppeasti.¹⁰⁴ Lars Erik Taxell esittää, että lojaliteettivelvollisuuden sisältöä ei edes voida täsmällisesti ilmoittaa vaan että kyse on lähinnä yleisestä suuntauksesta.¹⁰⁵ Lojaliteettivelvollisuudessa on kyse sopimuskumppanien yhteistyöstä ja toisen sopimuspuolen oikeuksien ja etujen valvonnasta. Lojaliteettivelvollisuudella tarkoitetaan lojaalia käyttäytymistä toista kohtaan; sopimuspuolen ei ainoastaan tule ottaa huomioon toisen sopijapuolen etua vaan myös valvoa sitä. Sopimuspuolten tulee toiminnassaan mahdollisuuksien mukaan välttää aiheuttamasta vastapuolelle vahinkoa tai ainakin minimoida vahingon määrä. Lojaliteettiperiaate korostaa osapuolten keskinäistä luottamusta ja tiedollista tasavertaisuutta sopimussuhteessa sekä sopimuksen yhteistoimintaluonnetta.¹⁰⁶ Lojaliteetin mittapuuna voidaan pitää kohtuullisuutta: sopimuspuolten on otettava kohtuullisessa määrin huomioon toisensa edut.¹⁰⁷ Lojaliteettivelvollisuus on erilainen eri sopimustyypeissä, ja sen lähempi sisältö määräytyy kunkin sopimuksen omista yksityiskohdista ja piirteistä käsin. Lojaliteettivelvollisuuden vaatimus korostuu kuitenkin yhteistoimintasuhteissa.¹⁰⁸

Lojaliteettivelvollisuuden merkitys on erilainen sopimuksen eri vaiheissa, ja tutkijat erottavat toisistaan sopimuksetekovaiheen, jolloin sopimuspuolten edut ovat ristiriidassa, ja sopimuksen myöhemmät vaiheet, jolloin kummankin osapuolen tulee valvoa toisen etua, jotta sopimus voidaan täyttää.¹⁰⁹ Nämä vaiheet on nimetty neuvottelulojaliteetiksi ja täyttämislöjaliteetiksi. Sopimuksen syntymistä edeltävästä lojaliteetista puhutaan neuvottelulojaliteettina. Sopimusosapuolilla on velvollisuus käydä sopimusneuvottelut rehellisesti ja hyvässä uskossa, ja sopimuksen tietävämmän osapuolen lojaliteettivaatimus korostuu. Sopimusta täytettäessä puhutaan täyttämislöjaliteetista. Tyypillisesti täyttämislöjaliteetti korostuu pitkäkestoisissa sopimuksissa, kuten

¹⁰⁴ Taxell 1977, s. 146; Rudanko 1989, s. 37.

¹⁰⁵ Taxell 1977, s. 146.

¹⁰⁶ Rudanko 1989, s. 37; Ämmälä 1994, s. 3-9

¹⁰⁷ Muukkonen 1975, s. 357-359.

¹⁰⁸ Rudanko 1989, s. 37.

¹⁰⁹ Halila 1981, s. 42-47 KS, Rudanko, s. 37.

yhteistoimintasopimuksissa.¹¹⁰ Lojaliteettivelvollisuuden merkitys saattaa vaihdella sen mukaan, kuinka tasavertaiset sopimusosapuolet ovat keskenään. Lojaliteettivelvollisuus on korostuneempi sopimussuhteessa, jossa toinen osapuoli on selvästi toista heikommassa asemassa, kuin esimerkiksi tilanteissa, joissa osapuolina on kaksi tasavertaista elinkeinonharjoittajaa.¹¹¹ Juha Häyhä näkee lojaliteettivelvollisuudella olevan merkitystä myös sopimusrikkomustilanteissa. Tällöin erityisesti velkojan tulee pyrkiä rajoittamaan vahinko mahdollisimman vähäiseksi tai poistamaan se kokonaan.¹¹²

4.3 Lojaliteettiperiaatteen suhde muihin oikeusperiaatteisiin

Lojaliteettiperiaatteen määrittelyssä eri kirjoittajien kannat näyttävät eroavan eniten siinä, tuleeko lojaliteettiperiaate irrottaa itsenäiseksi periaatteeksi vai onko se osa muita oikeusperiaatteita. Muukkosen mukaan lojaliteettivelvollisuuden käsitteen tulee olla suppea ja täsmällinen, jotta sillä olisi käyttöarvoa. Muukkosen mielestä lojaliteettivelvollisuus on pidettävä erillään muista velvollisuuksista eikä jokaista sellaista tapausta, jossa on kyse toisen osapuolen intressien huomioon ottamisesta, pidä tuoda lojaliteettivelvollisuuden piiriin. Näin ollen esimerkiksi tiedonantovelvollisuus tulee pitää erillään lojaliteettivelvollisuudesta, vaikka ne liittyvät läheisesti toisiinsa ja molempien täyttäminen edellyttää toisen osapuolen intressien huomioon ottamista.¹¹³

Tuula Ämmälän mukaan taas lojaliteettiperiaatteen sisältö jää hyvin ohueksi, jos se irrotetaan muista sen lähellä olevista periaatteista. Ämmälä toteaa, ettei lojaliteettiperiaate, kuten eivät monet muutkaan oikeusperiaatteet, ole erillinen oikeudellinen periaate. Lojaliteettiperiaatteen voidaan katsoa olevan osa muita oikeusperiaatteita ja toisaalta pitävän niitä myös sisällään. Lojaliteettiperiaatteen lähellä ovat kunnian ja luottamuksen sekä kunniallisuuden periaate, Treu und Glauben-periaate sekä hyvän tavan vastaiset toimet kieltävä periaate. Ämmälän mukaan lojaliteettivelvollisuutta voidaan pitää yleisnimityksenä erilaisille velvollisuuksille, joita vastapuolella on sopimuskumppaniaan kohtaan. Lojaliteettivelvollisuus ilmenee eri tilanteissa ja sopimustyyppistä riippuen esimerkiksi myötävaikutusvelvollisuutena,

¹¹⁰ Mähönen 2000, s. 136-138. Ks. myös Halila 1981, s. 47, joka on todennut että lojaliteettivelvollisuudella on suurempi merkitystä sopimuksen myöhemmissä vaiheissa, jolloin sopimuksen tarkoitus on selvä ja molempien osapuolten tulee pyrkiä täyttämään sopimuksen yhteinen päämäärä. Sopimuksentekovaiheessa, jolloin osapuolten edut ovat vielä ristiriitaiset, ei lojaliteettivelvollisuus saa niin suurta sijaa.

¹¹¹ Ämmälä 1994, s. 3-9.

¹¹² Häyhä 1996 s. 317.

¹¹³ Muukkonen 1993, s. 1044-1045.

tiedonantovelvollisuutena tai uskollisuusvelvollisuutena. Esimerkiksi rakennusurakassa lojaliteettivelvollisuus ilmenee usein myötävaikutus- ja tiedonantovelvollisuutena.¹¹⁴

Myötävaikutusvelvollisuudelle tarkoitetaan velvollisuutta myötävaikuttaa sopimuspuolen suoritukseen tai luoda sille edellytykset. Rakennusurakassa rakennuttajan tulee myötävaikuttaa rakennusurakassa, jotta urakoitsija voi täyttää hänelle asetetut velvollisuudet. Myötävaikutusvelvollisuus voi ilmetä myös tiedonantovelvollisuutena. Tällöin velvollisuus myötävaikuttaa ilmenee tarvittavien tietojen antamisena. Ämmälän mukaan tiedonantovelvollisuutta voidaan pitää lojaliteettivelvollisuuden ilmenemismuotona¹¹⁵. Sopimuspuolella on velvollisuus ottaa huomioon vastapuolen etu ja tämän takia antaa tarpeelliset tiedot. Tiedonantovelvollisuus lojaliteettivelvollisuuden osana korostuu etenkin pitkäaikaisissa sopimuksissa sopimusta täytettäessä, jolloin sopimus edellyttää luottamusta sopimuspuolten välillä. Uskollisuusvelvollisuus korostuu taas sopimuksissa, joissa toinen osapuoli on vastapuoleen nähden selvästi alisteisessa asemassa. Lojaliteettivelvollisuus esiintyykin uskollisuusvelvollisuutena työsopimuksissa sekä erilaisissa toimeksianto- ja yhteistyösopimuksissa. Kaikissa sopimuksissa lojaliteettivelvollisuudesta ei kuitenkaan voida puhua uskollisuusvelvollisuutena.¹¹⁶

4.4 Lojaliteettivelvollisuuden rikkominen

Se, voidaanko lojaliteettivelvollisuuden rikkomista pitää sopimusrikkomisenä tai voidaanko sen laiminlyönti ottaa huomioon vahingonkorvausseuraamukseen liittyvänä tuottamusarvioinnin välineenä, riippuu siitä, nähdäänkö lojaliteettivelvollisuus sopimuksen sisältämänä velvoitteena, jonka rikkominen tarkoittaa sopimusrikkomusta, vai ei. Mikäli lojaliteettivelvollisuus ymmärretään yleisenä sopimusoikeudellisena periaatteena, sen rikkominen ei suoraan merkitse sopimusrikkomusta vaan se otetaan huomioon tuottamusarvioinnissa. Tällöin sopimusta rikkoneen osapuolen menettely katsotaan epälojaliksi ja toiminta tuottamukselliseksi. Vahingonkorvaus tulee kyseeseen, mikäli muut sen edellytykset täyttyvät. Lojaliteettivelvollisuutta voidaan pitää myös nimenomaisena sopimusvelvoitteena. Tällöin lojaliteettivelvollisuuden rikkominen on suoraan

¹¹⁴ Ämmälä 1994, s. 8-9.

¹¹⁵ Ks. myös Taxell 1977, s. 148–156, joka on esittänyt että tiedonantovelvollisuus ja lojaliteettivelvollisuus kuuluvat yhteen.

¹¹⁶ Ämmälä 1994, s. 10–16.

sopimusrikkomus ja vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen on helpompi todentaa.¹¹⁷ Neuvottelulojaliteetin rikkominen on aina sopimusrikkomus, josta seuraa velvollisuus korvata vastapuolen negatiivinen sopimusetu.¹¹⁸ Lojaliteettivelvollisuuden merkitys on erilainen sopimustyypistä riippuen, joten myös velvollisuuden rikkomisen seuraamukset voivat vaihdella tilanteen mukaan. Lojaliteettivelvollisuuden rikkomisen oikeusvaikutuksia pitää arvioida aina *in casu*, kussakin tapauksessa erikseen.¹¹⁹ Lojaliteettiperiaatteen rikkominen voi johtaa erilaisiin oikeusseuraamuksiin kuten sopimuksen pätemättömyyteen, purkamiseen ja vahingonkorvausvelvollisuuteen.

4.5 Lojaliteettivelvollisuus oikeuskäytännössä

Lojaliteettiperiaate on saanut vakiintuneen aseman oikeusperiaatteen sopimusoikeudessamme ja siitä on kirjoitettu paljon oikeuskirjallisuudessa, mutta Suomen oikeuskäytännössä lojaliteettivelvollisuus ei sen sijaan ole saanut paljoa näkyvyyttä. Lojaliteettivelvollisuus on esiintynyt nimenomaisena korkeimman oikeuden ratkaisuissa vain muutaman kerran, nämä ovat tapaukset KKO 1993:130 ja KKO 2007:72. Hovioikeudessa lojaliteettiperiaatteella on perusteltu useampia ratkaisuja kuin korkeimmassa oikeudessa mutta hovioikeuden ratkaisujakaan ei voi nimetä montaa. Sen sijaan välitystuomioistuimessa lojaliteettivelvollisuus on ilmennyt ratkaisujen perusteena hieman useammin.¹²⁰ Seuraavaksi tarkastelen kolmea tapausta lojaliteettivelvollisuudesta: Helsingin hovioikeuden ratkaisua HO 15.8.2000, S 99/1787/1992 ja korkeimman oikeuden ratkaisuja KKO 1993:130 ja KKO 2007:72.

Helsingin hovioikeuden ratkaisussa HO 15.8.2000, S 99/1787/1992 oli kysymys irtaimen kauppaan perustuvasta velkomuksesta.

Tapauksessa kantaja X Oy ja vastaaja A olivat tehneet suullisen toimeksiantosopimuksen T:mi A:n kirjanpidon veroilmoitusoikaisujen tekemisestä. Asiassa oli riitaa ensinnäkin siitä, oliko sovittu kiinteästä palkkiosta vai tuntiveloituksesta, toiseksi siitä, minkä tilikausien kirjanpidon laatimisesta oli sovittu, kolmanneksi siitä, oliko A vastuussa erään toisen A:n omistaman yrityksen kirjanpitoon

¹¹⁷ Muukkonen 1975, s. 364.

¹¹⁸ Mähönen 2000, s. 10.

¹¹⁹ Muukkonen 1993, s. 1047–1048; Taxell 1977, s. 154–155.

¹²⁰ Ks. Muukkonen 1993, s. 1035–1039, joka on esitellyt niitä hovioikeuden ja välitystuomionistuiden ratkaisuja, joissa päätöstä on perusteltu lojaliteettivelvollisuudella.

tutustumisesta ja neljänneksi siitä, mikä merkitys oli A:n ja X Oy:n kohdistamilla reklamaatioilla.

Käräjäoikeus ratkaisi jutun pääasiassa näyttötaakan jakautumista koskevien normien perusteella. Käräjäoikeuden mukaan tapauksessa oli selvää, että oli sovittu tuntiveloituksesta ja että hinta-arvio ei ollut sitova, vaan hinta oli riippuvainen tehdystä työstä. Käräjäoikeuden mukaan hinnan tulee olla kohtuullinen. X Oy:llä oli oikeus ylittää hinta-arvio, mutta se oli lojaliteettiperiaatteen mukaan velvollinen informoimaan A:ta hinta-arvion ylittämisestä sekä sellaisten suorittamiensa toimenpiteiden tekemisestä, joista ei ollut nimenomaisesti sovittu mutta, jotka sinänsä sisältyivät sopimukseen. Tämän perusteella käräjäoikeus velvoitti A:t maksamaan X:lle kohtuullisena hintana vaaditun 4562,80 markan sijaan 3000 markkaa. Käräjäoikeus perusteli ratkaisuaan lojaliteettiperiaatteella, jonka mukaan osapuolet eivät saa ajaa vain omia etujaan vaan heidän on jossain määrin otettava huomioon myös vastapuolen edut. Lojaliteettiperiaate näkyy muun muassa siinä, että sopijapuolta voidaan pitää velvollisena sopimussuhteen kestäessä ilmoittamaan vastapuolelle tämän kannalta tärkeistä asioista ja tapahtumista.

Jukka Mähönen on antanut hovioikeuden ratkaisusta kommentin. Mähönen on tarkentanut lojaliteettivelvollisuuden määritelmää sillä, että se edellyttää ottamaan vastapuolen edut huomioon vain siinä määrin kuin sopimuspuolen omat oikeudet eivät kohtuuttomasti vaarannu. Mähönen korostaa, että mitä enemmän sopimus edellyttää osapuolten yhteistoimintaa ja mitä selvemmin se on luonteeltaan pitkäkestoinen ja henkilökohtainen, sitä ankarammin lojaliteettivelvollisuutta tulee arvioida. Mähönen rinnastaa tapauksessa olevan toimeksiantosuhteen päämies-agentti-suhteeseen, jossa vallitsee korostunut lojaliteettivaatimus. Agentilla on toimeksiantosuhteessa enemmän tietoa käytettävissään kuin päämiehellä, jolloin agentti voi helposti käyttää hyväksi tiedollista ylivaltaansa ja ajaa sopimussuhteessa omia intressejään. Lojaliteettivelvollisuus ja sitä seuraava aktiivinen informointivelvollisuus tasapainottavat tätä tiedollista epätasapainoa.¹²¹

Ensimmäinen korkeimman oikeuden ratkaisu, joka perustuu nimenomaan lojaliteettiperiaatteen rikkomiseen, on tapaus KKO 1993:130. Tapauksessa on kysymys urakoitsijan vahingonkorvausvastuusta rakennuttajaa kohtaan.

¹²¹ Mähönen 2000, s. 10–11.

Yhtiöt A ja B:n olivat urakoitsijoina sitoutuneet suunnittelemaan ja rakentamaan kaupungille syvälaiturin. Urakkatarjouspyynnössä oli laiturille vaadittu tiettyä energian absorbointikykyä ja tarjous oli pyydetty kumifendereillä varustetun laituriratkaisun mukaan. Myöhemmin kaupunki oli pyytänyt tarjousta ratkaisusta, jossa fendereinä olivat puuparrut. Kun laituri oli otettu käyttöön, sen rakenteisiin oli tullut huomattavia vaurioita. Kaupungin mukaan vastuu oli yhtiöillä, jotka eivät olleet rakentaneet sopimuksen mukaista laituria. Kaupunki vaati yhtiöitä yhteisvastuullisesti korvaamaan laiturin korjaamisesta ja kunnostamisesta aiheutuneet vahingot.

Kaikki oikeusasteet ratkaisivat tapauksen kantajan eduksi. Raastuvanoikeus ja hovioikeus perustelivat ratkaisujaan kokonaisvastuurakentamisen yleisillä sopimusehdoilla. Ehtojen mukaan urakoitsija vastaa tehtyjen töiden ja laitteiden kelvollisuudesta ja moitteettomasta toimivuudesta, kaikista niistä vahingoista, jotka rakennuttajalle aiheutuvat siitä, että urakkasopimus jossain suhteessa jää sopimuksen mukaisesti täyttämättä sekä niistä vahingoista, jotka kohtaavat urakoitsijan rakennuttajan vastuun piiriin kuuluvien seikkojen aiheuttamina. Raastuvan oikeuden mukaan urakkasopimuksessa tätä vastuuta ei ollut rajoitettu eikä aiheutunut vahinko ollut sellainen, ettei sitä olisi kaikkea mahdollista huolellisuutta noudattamallaan voitu välttää. Hovioikeus totesi, että vaikka urakkasopimuksessa ei ollut mainittu, kuinka suuren törmäysenergian laiturin tuli vaurioitumatta kyetä ottamaan vastaan, yhtiöiden oli katsottava joka tapauksessa olleen velvollisia suunnittelemaan ja rakentamaan laiturin niin, että se olisi kestänyt olosuhteiden edellyttämää huolellisuutta ja varovaisuutta noudattaen tapahtuneet alusten kiinnittymiset laiturisiin.

Korkein oikeus perusteli ratkaisuaan sillä että, yhtiöt A ja B olivat olleet satamarakentamisen asiantuntijoita ja vastuussa rakentamansa laiturin soveltuvuudesta sille aiottuun tarkoitukseen. Yhtiöt olivat tienneet, että kumifendereiden korvaaminen puufendereillä merkitsisi sitä, että laiturin kyky rikkoutumatta vastaanottaa siihen kiinnitettyjä aluksia olisi alhaisempi kuin kaupunki oli edellyttänyt. Se, että kaupunki ei ollut esittänyt mitään muutosvaatimuksia muiden rakenteiden osalta urakkasopimuksen allekirjoituksen yhteydessä, osoittaa myös, ettei kaupunki ollut ymmärtänyt suunnitellun muutoksen merkitystä. Yhtiöt eivät olleet selvittäneet asiaa kaupungille ennen urakkasopimuksen tekemistä.

Myös korkein oikeus on viitannut ratkaisussaan kokonaisvastuurakentamisen yleisiin sopimusehtoihin, joiden mukaan silloin, kun urakoitsija havaitsee rakennuttajan tiedoissa, ohjeissa tai määräyksissä ristiriitaisuuksia tai virheellisyyksiä, jotka saattavat vaarantaa

rakennussuorituksen sopimuksen mukaisen täyttämisen, hänen on tehtävä tästä viipymättä todistettavasti ilmoitus rakennuttajalle. Korkeimman oikeuden mukaan tätä huomautuksentekovelvollisuutta on lojaliteettiperiaatteen mukaisesti noudatettava myös sopimusta valmisteltaessa, vaikka se koskeekin pääasiassa urakoitsijan suoritusaikaista vastuuta. Koska yhtiöt olivat laiminlyöneet velvollisuutensa huomauttaa kaupungille vaikutuksesta, joka kumifendereiden korvaamisella puufendereillä olisi laiturin kestävyyyteen, ne olivat vastuussa kaupungille laiminlyönnistä aiheutuneesta vahingosta.

Vasta viisitoista vuotta myöhemmin korkein oikeus on uudestaan perustellut ratkaisuaan lojaliteettivelvollisuuden rikkomisella. Tapauksessa KKO 2007:72 oli kysymys pankin lojaliteettivelvollisuudesta ostajaa kohtaan.

A oli 31.5.1991 ostanut perustettavan yhtiön (M) lukuun 1,1 miljoonalla markalla erään kiinteistöyhtiön (K) osakkeita, jotka oikeuttivat kiinteistöyhtiön vuokraoikeuden nojalla hallitsemalla kiinteistöllä sijaitsevassa keskeneräisessä hallirakennuksessa olevien huoneistojen hallintaan. Kaupan osapuolten mukaan kaupan kohteeseen ei kohdistunut rasitteita. A ei ollut ennen kauppaa hankkinut kiinteistöä koskevaa rasiustodistusta. Pankki (P) oli sopinut A:n kanssa kaupan rahoituksesta. M oli syksyllä 1991 ryhtynyt myymään osakkeita edelleen. Tällöin niiden ostamisesta esisopimuksen tehneen toisen yhtiön hankkimasta kiinteistön rasiustodistuksesta ilmeni, että kiinteistöyhtiöllä olevaan tontin vuokraoikeuteen rakennuksineen oli P:n hakemuksesta 9.1.1991 vahvistettu kiinnitys 2,5 miljoonan markan määräisen haltijavelkakirjan vakuudeksi. Velkakirja oli 4.12.1990 pantattu pankille K:n ja sen velkojen vakuudeksi. M vaati korvausta P:n toiminnasta aiheutuneista taloudellisista tappioista. M:n mukaan P:n olisi pitänyt ilmoittaa hallussaan olleesta haltijavelkakirjasta, koska P oli järjestänyt osakekaupan rahoituksen ja koska P oli myös itse hyötynyt kaupasta.

Kumpikin alempi oikeusaste hylkäsi M:n kanteen. Käräjäoikeuden mukaan pankki ei ollut tullut kauppasopimuksen osapuoleksi pelkästään sen vuoksi, että kauppakirja oli allekirjoitettu pankissa ja että pankki oli hoitanut lainan siirtoon liittyvät järjestelyt. Käräjäoikeus katsoi kyseessä olleen pankkitoiminnassa tavanomaisen, yritysten välisen liiketoiminnan rahoitukseen liittyvän toimenpiteen, joka ei perustanut pankille yleistä eikä erityistä tiedonantovelvollisuutta eikä velvollisuutta selvittää osakekauppaan liittyviä seikkoja. Myös hovioikeus antoi tapauksesta samankaltaiset perustelut. Hovioikeuden mukaan pankin toimeksianto oli käsittänyt vain kauppaan liittyneiden rahoitusasioiden käytännön järjestelyt eikä muita kauppaan liittyneitä järjestelyitä. Hovioikeus katsoi, että pankin ja M:n välille ei ollut syntynyt sellaista sopimussuhdetta, että pankin olisi tullut huolehtia muusta kuin rahoituksen järjestämisestä.

Korkein oikeus päätyi ratkaisussaan toisenlaiseen tulokseen ja hyväksyi M:n kanteen. Korkeimman oikeuden mukaan pankki oli myötävaikuttanut osakekaupan syntymiseen rahoituksen järjestäjänä, ja kaupan syntyminen oli mitä ilmeisimmin ollut myös pankin omien etujen mukaista. Pankin olisi tullut huomata A:n puutteellinen asiantuntemus, koska A ei ollut itse huomannut hankkia kiinteistöä koskevaa rasiustodistusta rahoitusjärjestelyjen neuvotteluvaiheessa. Pankin olisi pitänyt myös käsittää, että tällainen rasitus olisi vaikuttanut M:n kaupantekoon, mikäli tämä olisi ollut siitä tietoinen. Pankilla olisi ollut velvollisuus huolehtia siitä, että A:ta olisi informoitu ainakin sellaisia jo pankin tiedossa olleista seikoista, joilla ilmeisesti olisi ollut ratkaisevaa merkitystä myös A:lle tämän arvioidessa rahoitusjärjestelyn edullisuutta omalta kannaltaan. Korkein oikeus perustelee ratkaisuaan sillä, että pankin olisi pitänyt oman etunsa lisäksi ottaa huomioon myös M:n edut, ja koska ei näin ollut tapahtunut, pankki oli rikkonut lojaliteettivelvollisuuttaan M:ää kohtaan.

Edellä käsiteltyjen tapausten lisäksi on olemassa iso joukko tapauksia, joissa voidaan käsitteen määrittelytavasta riippuen nähdä olevan kyseen lojaliteettivelvollisuudesta. Kuten aikaisemmin kävi ilmi, eri tutkijat määrittelevät lojaliteettivelvollisuuden eri tavoin. Mikäli esimerkiksi tiedonantovelvollisuus nähdään lojaliteettivelvollisuuden osana, voidaan niistä ratkaisuista, joita on perusteltu tiedonantovelvollisuudella, löytää viittaus lojaliteettivelvollisuuteen. Ämmälä, joka määrittelee lojaliteettiperiaatteen hyvin laajaksi, on esittänyt, että osassa ratkaisuista on ongelmaa voitu kutsua toisella samankaltaisen periaatteen nimellä, vaikka kyse olisi todellisuudessa lojaliteettivelvollisuuden rikkomisesta.

Lojaliteettivelvollisuuden määritelmän vakiintumattomuus näkyy myös edellä käsitellyissä oikeustapauksissa. Kaikissa ratkaisun perusteena on ollut lojaliteettivelvollisuuden rikkominen, vaikka lojaliteettivelvollisuus pitää sisällään erilaisia asioita eri ratkaisuissa. Hovioikeuden tapauksessa lojaliteettiperiaate näkyi muun muassa siten, että sopijapuolta voidaan pitää velvollisena sopimussuhteen kestäessä ilmoittamaan vastapuolelle tämän kannalta tärkeistä asioista ja tapahtumista. Tapauksessa KKO 1993:130 lojaliteettivelvollisuus ilmeni huomautuksentekovelvollisuutena: urakoitsijan olisi pitänyt kertoa rakennuttajalle huomaamistaan seikoista, joilla oli vaikutusta työn laatuun. Tapauksessa KKO 2007:72 lojaliteettivelvollisuuden rikkominen taas ilmeni tiedonantovelvollisuuden loukkaamisena. Pankki ei ollut toimittanut hallussaan olleita tarpeellisia tietoja A:lle, vaikka oli ymmärtänyt A:n olevan asiasta tietämätön. Voidaan pohtia, onko lojaliteettiperiaatteella edes itsenäistä

käyttörajoitusta ratkaisutoiminnassa vai onko se vain yleisnimitys kaikille velvollisuuksille, joita sopijapuolella on vastapuolta kohtaan.

4.6 Lojaliteettiperiaatteen kohtaamaa kritiikkiä

Lojaliteettiperiaate on luokiteltu itsenäiseksi oikeusperiaatteeksi, eikä sillä ole katsottu olevan välttämätöntä kytkentään lakiin tai oikeuskäytäntöön. Oikeusperiaatteilla on kuitenkin oikeusnormeille ominainen merkitys, ja näin ollen lojaliteettiperiaatteen tulisi soveltua käyttäytymistä ohjaavaksi mitaksi ja tuomioistuinten ratkaisutoiminnan perustaksi. Lojaliteettiperiaatteen tulisi kyetä vaikuttamaan osapuoliin sopimusta solmittaessa ja sopimuksen sisällöstä päätettäessä. Lojaliteettiperiaatteen tulisi soveltua riidanratkaisuun niin itsenäisenä ratkaisunormina kuin ajatusta suuntaavana tulkintanormina. Lojaliteettiperiaatteen ongelma on kuitenkin sen täsmentämättömyys ja sitä kautta kykenemättömyys identifioida oikeusilmiöitä. Lojaliteettivelvollisuuden epämääräisyys ei tee siitä kovin selkeää oikeusnormia, ja sen käyttö käytännön oikeusohjeena on ongelmallinen. Oikeustieteessä lojaliteettiperiaate soveltuu kyllä sopimusoikeudellisen normiaineiston kuvailuun ja selvittämiseen mutta oikeuskäytännössä lojaliteettiperiaatteella ei oikein ole sijaa. Oikeuskäytännössä lojaliteettiperiaatteelle tulisi löytää täsmällinen määritelmä, jotta sitä voisi käyttää käyttäytymisnormina pulmatilanteissa. Usein tilanne on tunnistettavissa sopimusehdoin tai lain säännöksen avulla.¹²²

Kun lojaliteettiperiaatteelle on vaikea löytää sopivaa roolia sopimusoikeudessamme, voidaan pohtia, mikä olisi tilanne ilman sopimusoikeudellista lojaliteettivelvollisuutta. Tämä voisi käytännössä tarkoittaa paluuta aikaan, jolloin valehtelu ja pettäminen olivat sallittuja sopimussuhteissa. Kaikesta on osattava sopia, koska sopimuspuolilla ei ole sopimusehtoja ylittäviä velvoitteita toisiaan kohtaan. Lojaliteettivelvollisuuden merkityksenä voidaankin nähdä se, että se tuo oikeudellisesti suojattuja odotuksia sopimussuhteeseen. Lojaliteettiperiaatteella on merkittävä täydentävä tehtävä sopimustilanteissa, joihin osapuolet eivät ole osanneet varautua ja jotka ovat jääneet lain ulkopuolelle. Lojaliteettiperiaatteella pyritään saaman aikaan kummaankin osapuolen edut huomioon ottava tila sääntelyn ulkopuolelle jääneessä asetelmassa.¹²³

¹²² Häyhä 1996, s. 320-327.

¹²³ Häyhä 1996, s. 320-327.

Syy siihen, miksi lojaliteettivelvollisuutta ei ole käytetty tuomioistuimessa ratkaisun perusteena voi olla juuri lojaliteettiperiaatteen määritelmän epäselvyys. Tuomioistuimessa ei ehkä haluta perustaa ratkaisua sellaiselle periaatteelle, jonka määritelmä ei ole täysin vakiintunut. Näin ollen tuomio on helpompi perustaa sellaisen velvollisuuden rikkomisella, joka on selkeästi määritelty, esimerkiksi tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnillä.

5 Vahingonkorvausvastuun rajoittaminen

5.1 Vastuunrajoittaminen

Sopimukset perustuvat sitoumukseen; sopimusosapuolet sitoutuvat toimimaan sopimuksessa sovitulla tavalla. Mikäli sopimusosapuoli ei täytä sopimustaan, on hän velvollinen korvaamaan vastapuolelle aiheutetun vahingon. Vastuurikin arviointi ei ole helppoa, koska etukäteen on hankala tietää, kuinka isosta vahingosta on kysymys. Vastuun hallinta liike-elämässä on tärkeää.¹²⁴ Lähtökohtaisesti sopimus tarkoittaa riskin ottamista ja riski jakautuu sille sopimuspuolelle, jolle se luonnostaa kohdistuu, ellei muusta sovita. Sopimusta laadittaessa tulee nähdä niin itse sopimukseen kuin sopimuskumppaniin liittyvät riskit sekä myös sopimuspuolten vaikutusalueen ulkopuolelle jäävät riskit. Riskit tulee hahmottaa, jotta niitä vastaan voidaan suojautua. Riskianalyysillä arvioidaan riskejä ja sitä pystytäänkö niitä hallitsemaan sopimuksella tai muilla keinoilla. Myös vakuutusyhtiötä osallistuvat riskien hallintaan.¹²⁵ Riskinhallinta alkaa riskin tunnistamisesta. Riskin tunnistamisen jälkeen arvioidaan kuinka suuri taloudellinen menetys on, mikäli riski toteutuu. Tämän jälkeen riskiä käsitellään sopimusoikeudellisin keinoin joko poistamalla riski, pienentämällä sitä, siirtämällä se tai riskin ottamisella.¹²⁶

Vastuun rajoittaminen on yksi keino pienentää riskiä.¹²⁷ Vastuun rajoittaminen kuuluu sopimusosapuolten normaaliin sopimusvapauteen lukuun ottamatta muutamia erityistilanteita, joissa se on erikseen lailla kielletty. Vastuunrajoitusehdolla supistetaan sopimuspuolen dispositiivisen oikeuden mukaista vastuuta. Vastuunrajoitusehto suojaa sopimusosapuolta korvausvastuulta, joka olisi taloudellisesti liian suuri, ja näin etukäteen rajattu vastuu mahdollistaa sopimuksen turvallisen solmimisen.¹²⁸ Vastuunrajoitusehtojen käyttämisellä voidaan saavuttaa monenlaisia etuja. Vastuunrajoitusehdolla voidaan toteuttaa osapuolten yhteisiä päämääriä sekä selventää vastuujakoa ja toimenpiteitä, joihin osapuolen on ryhdyttävä sopimusrikkomuksen varalta. Vastuunrajoituksella voidaan suojella velallisen vastuunkantokykyä ja kohdistaa vahinkoriski sen sopimuspuolen kannettavaksi, jonka on

¹²⁴ Saarnilehto 2005, s. 2-3.

¹²⁵ Kurkela 2003, s. 66-67.

¹²⁶ Saarnilehto 2005, s. 2-3.

¹²⁷ Saarnilehto 2005, s. 2-3.

¹²⁸ Virtanen 2005, s. 493-494.

helpompi suojautua sitä vastaan. Vastuunrajoituksen voidaan myös ajatella pienentävän velallisen suoritusten hintoja, koska velallisen vastuuriski pienenee.¹²⁹

Ari Saarnilehto on jakanut vastuunrajoituslausekkeet sisältönsä perusteella kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat varsinaiset vastuunrajoituslausekkeet, joilla rajoitetaan sopijapuolen vastuuta sopimuksen rikkomisen varalta. Näillä yleisillä vastuunrajoitusehdoilla vastuu voidaan esimerkiksi rajata koskemaan vain vahinkoa, joka on syntynyt tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella¹³⁰. Korvausvastuulle voidaan sopia yläraja, ja mikäli vahinko jää sen alle, sitä ei tarvitse korvata. Vastuuta voidaan myös rajata ajallisesti tai määrällisesti pienten vahinkojen osalta tai niin, että korvattavaksi tulevat vain määrätynlaiset vahingot. Toisen ryhmän muodostavat peiteltyt vastuunrajoituslausekkeet, joiden yksi muoto on välillinen vastuunrajoituslauseke. Välillinen vastuunrajoituslauseke rajoittaa välillisesti sopimuspuolen vastuuta sopimusta rikottaessa. Lausekkeen ehdon noudattamatta jättäminen voi estää korvauksen saamisen mutta ei vähennä sopimuksen rikkojan vastuuta, jos vastapuoli toimii ehdon edellyttämällä tavalla. Tällainen ehto voi olla esimerkiksi seuraavanlainen lause sopimuksessa: ”Sopijapuolen on oikeus saada korvaus vain sellaisista kuluista, jotka hän on ilmoittanut vastapuolelle kuukauden kuluessa vahingon ilmenemisestä.” Varsinaisesta peittelystä vastuunrajoituslausekkeesta on kyse, kun sopijapuolen rikkomusvastuu pienenee, vaikka sopimusehto näyttää koskevan jotakin muuta asiaa. Rikkoneella vastapuolella ei ole ehdon johdosta mahdollisuutta saada lainkaan korvausta vahingostaan.¹³¹

Jos vastuunrajoituksesta on sovittu yksilöllisesti, ei sen sopimuksen osaksi tulemiseen liity yleensä ongelmia. Usein vastuunrajoitusehdot otetaan sopimukseen kuitenkin vain toisen osapuolen toimesta, vaikka ehtojen on tarkoitus hyödyttää molempia osapuolia. Heikommalla sopijapuolella ei usein ole mahdollisuutta vaikuttaa vahingonkorvausta rajoittaviin sopimusehtoihin, vaan ne kuuluvat vahvemman osapuolen vakioehtoihin. Tällöin niiden tuleminen sopimuksen osaksi on haastavampaa. Jotta sopimukseen liittyviä vastuita ei rajoiteta enempää kuin sopimusoikeudessa pidetään yleisesti hyväksyttävänä, vastuunrajoitusehtojen sitovuudelle on asetettu tiettyjä rajoitteita. Nämä rajoitteet ovat tiukat silloin, kun vastuunrajoitus sisältyy vakioehtoihin. Rajoitteilla pyritään suojaamaan sitä

¹²⁹ Hemmo 1994, s. 272–273.

¹³⁰ Tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella aiheutunutta vastuu ei toisin voida muutenkaan rajoittaa. Ks. 5.2.4

¹³¹ Saarnilehto 2005 s. 6-8. Esimerkiksi ehto tavaran myymisestä ”sellaisena kuin se on” on peitelty vastuunrajoitusehto. Sopimusehto koskee tavaran laatua mutta samalla myyjän vastuu virheestä lieventyy ja tiedonantovelvollisuus supistuu.

osapuolta, joka ei ole osallistunut ehtojen laatimiseen silloin, kun toinen osapuoli pyrkii omien etujen edistämiseen. Jos ehdot taas on yhdessä laadittu, niiden sitovuudelle asetettavat vaatimukset vähenevät.¹³²

5.2 Vastuunrajoitusehto sopimuksen osana

5.2.1 Vakioehdot

Vakioehtojen käytöllä on ollut vaikutusta viime vuosikymmenten sopimusympäristöön. Monilla aloilla on käytössä koko alaa koskevat sopimusehtokokoelmat, jotka ovat osapuolten yhdessä laatimia ja joita käytetään lähes kaikissa alan sopimuksissa. Vakioehdoilla saavutetaan monia etuja verrattuna yksilöllisesti solmittuihin sopimus. Nykyisin sopimusten solmiminen on niin arkipäiväistä, ettei perinteisiä sopimusneuvotteluja olisi mahdollista käydä siinä mittakaavassa. Vakioehtojen käyttö sopimuksissa onkin tehokasta ja perusteltua sekä nykyisin hyvin yleistä.¹³³

Vakiosopimus voidaan määritellä sopimukseksi, joka joiltakin osin solmitaan käyttämällä vakioehtoja. Vakiosopimuksen vastakohta on yksilöllinen sopimus. Kun puhutaan vakiosopimuksen ja yksilöllisen sopimuksen välisestä erosta, kyse ei ole erilaisista sopimuksista vaan erilaatuisista ehdoista. Thomas Wilhelmsson on luetellut vakioehdoille kolme tunnusmerkkiä. Ensimmäisen tunnusmerkin mukaan vakioehdot laaditaan käytettäväksi useissa yksittäisissä sopimuksissa. Toisen tunnusmerkin mukaan vakioehdot laaditaan myöhempiä sopimussuhteita silmällä pitäen. Kolmanneksi vakioehtoja on tarkoitus käyttää monien eri sopimuskumppanien kanssa.¹³⁴

Vakioehdot voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, miten ne on laadittu. Toisen ryhmän muodostavat yksipuolisesti laaditut vakioehdot ja toisen sellaiset ehdot, jotka ovat osapuolten tai heitä edustavien tahojen yhdessä laatimat (*agreed documents*). *Agreed documents* -ehdot ovat yleensä heikommalle sopimuspuolelle edullisemmat kuin yksipuolisesti laaditut vakioehdot. Mikäli ehdot on valmisteltu tasapuolisesti, niiden sopimuksen osaksi tulemiseen

¹³² Hemmo 1994, s. 273-277.

¹³³ Virtanen 2005 s. 494.

¹³⁴ Wilhelmsson 1995, s. 31.

liittyy vain niukalti vaatimuksia. Yksipuolisesti laaditut sopimusehdot vaativat laajempaa sitovuuskontrollia.¹³⁵

Vakioehtojen tuloon vastapuolta sitovaksi sopimuksen osaksi vaikuttavat monet tekijät.¹³⁶ Sidonnaisuus vakioehtoihin perustuu nimenomaiseen tahdonilmaisuuun. Kun vastapuoli on hyväksynyt ehdot nimenomaisella tahdonilmaisulla, tulee hän sidotuksi ehtoihin. Myös vakioehtoihin viittaavan sopimuksen allekirjoittaminen tarkoittaa tahdonilmaisua. Vakioehtoihin on kuitenkin pitänyt nimenomaisesti viitata sopimusta päätettäessä eli ehtojen laatijan on pitänyt ilmaista tarkoittavansa sopimuksen tekemistä vakioehdoin. Nimenomaisen viittauksen puuttumisena voidaan esimerkiksi pitää sitä, jos vakioehtoihin on viitattu vain markkinointiaineistossa, hinnastossa tai liiketilassa olevalla ilmoituksella. Asiakkaalta vaadittavalla tietämyksellä on tässä kuitenkin merkitystä. Esimerkiksi kuluttajan kohdalla vaatimukset ovat tiukemmat kuin toisen elinkeinonharjoittajan. Toinen edellytys vakioehtojen sopimuksen osaksi tulemiselle on, että asiakkaalla on mahdollisuus tutustua ehtoihin. Ensisijaisesti voidaan velvoittaa, että vakioehdot ovat asiakkaan nähtävillä niin, että hänen on konkreettisesti mahdollista tutustua niihin. Mikäli tämä ei ole jostain syystä mahdollista, edellytetään vähintään, että asiakas tietää, missä ehtoihin voi tutusta.¹³⁷

Vakioehdot eivät yleensä tule sopimuksen osaksi, elleivät ne ole sopimusasiakirjassa tai ellei niihin ole viitattu. Kauppatalpa, aiempi sopimuskäytäntö tai sopimuksen päätäntätapaan liittyvät käytännön seikat saattavat joissain tapauksissa kuitenkin johtaa vakioehtojen sovellettavuuteen. Myös tähän vaikuttaa se, onko vakioehdot laadittu yksipuolisesti vai (yhdessä) sopimuspuolten kesken. *Agreed documents* -ehtojen kohdalla kyseiset perusteet voivat johtaa helpostikin vakioehtojen soveltumiseen. Kauppatalpaan voidaan vedota vain, mikäli se on hyvin selkeästi vakiintunut. Vakioehtojen sitovuutta ei voida perustella kauppatalpalla kuluttajakaupassa eikä välttämättä kahden elinkeinonharjoittajan välisessä kaupassakaan. Osapuolten aiempi sopimuskäytäntö voi vaikuttaa myöhempisiin sopimuksiin niin, että niitä arvioidaan samojen ehtojen perusteella. Toistuviin sopimussuhteisiin soveltuvat ehdot on hyvä sopia puitesopimuksella. Vaikka puitesopimusta ei olisi, samojen ehtojen voidaan ajatella palvelevan sopimussuhdetta, mikäli sopimusten kohteet ovat täysin

¹³⁵ Hemmo 2003a, s. 146-147 Ks. myös Wilhelmsson 1995, s. 32.

¹³⁶ Wilhelmssonin 1995 s. 57, jonka mukaan näitä tekijöitä ovat muun muassa vakioehtojen sisältö, laatu ja ja sopimuksen vastapuoli.

¹³⁷ Hemmo 2003a s, 149-157, Wilhelmsson 1995, s. 58-62.

samanlaiset. Mikäli ehdot ovat aikaisemmin olleet sitovia, niiden soveltamiseen ei useinkaan liity kohtuusongelmia.¹³⁸

Mikäli vakioehtoihin sisältyy ehtoja, jotka vähentävät olennaisesti toisen osapuolen oikeuksia dispositiivisen normiston mukaisesta tasosta, ehtojen sitovuus edellyttää, että ehtoja käyttävä osapuoli huomauttaa sopimusta solmittaessa toiselle niiden sisällöstä, ellei tämän tulisi olla siitä muutenkin tietoinen. Edellä mainittua kutsutaan opiksi yllättävistä ja ankarista ehdoista. Vakioehtojen sitovuus on normaalistikin heikko, ja ehtojen yksityiskohdat saattavat jäädä toiselle osapuolelle epäselviksi, mikäli tämä ei ole osallistunut ehtojen laadintaan. Kun kyse on vielä yllättävistä ja ankarista ehdoista, sopijapuolen ei voida edellyttää sitoutuvan niihin. Vastuunrajoitusehtoja on yleensä pidetty vakioehdoissa yllättävinä ja ankarina ehtoina. Vastuurajoitusehdon sisällöstä riippuen ehdon yllättävyys ja ankaruus vaihtelee. Korvattavan vahingon enimmäismäärän rajoittaminen ei vähennä osapuolen oikeuksia dispositiivisen normiston tasosta toisin kuin määräykset, joilla suoritusvirheeseen vetoamisen mahdollisuus pyritään estämään kokonaan. Ehto sinänsä voi olla sen kaltainen, ettei se ole yllättävä esimerkiksi elinkeinonharjoittajalle, mutta se saattaa muuttua yllättäväksi, mikäli se on laadittu painoasultaan tai sijoittelultaan huomaamattomaksi. Ehdon ankaruus edellyttää, että ehto poikkeaa tahdonvaltaisesta normistosta olennaisesti heikentävään suuntaan. Ratkaisevaa on se, kuinka olennainen velkojan oikeuskeinoihin puuttuminen on. Ehdon yllättävyyttä ja ankaruutta joudutaan yleensä pohtimaan jokaisen tapauksen osalta erikseen. Jotta yllättävä tai ankara ehto voi tulla vakioehtojen osaksi, vakioehtojen laatijan on erityisesti korostettava sitä sopimusta solmittaessa.¹³⁹

5.2.2 Vastuunrajoitusehtojen tulkinta

Vastuunrajoitusehdon merkitys sopimuksessa voi kaventua sopimuksen tulkintaa koskevien periaatteiden takia. Usein vastuunrajoitusehto heikentyy tulkintaperiaatteen vuoksi. Vastuunrajoitusehtojen kannalta merkittävä tulkintaperiaate on epäselvyysääntö. Epäselvyysääntön mukaan sopimusehtoja tulkitaan epäselvissä tapauksissa laatijansa vahingoksi.¹⁴⁰ Epäselvyysääntö saa sijaa erityisesti yksipuolisesti laadittujen vakioehtojen tulkinnassa mutta myös yksilöllisten ehtojen tulkinnassa, mikäli toisen sopimuspuolen voidaan katsoa olevan vaikuttanut määräävästi ehtojen laadintaan.

¹³⁸ Hemmo 2003a, s. 158-162.

¹³⁹ Hemmo 1994 s. 278-282.

¹⁴⁰ Wilhelmsson 1995, s. 82-83.

Epäselvyyssääntö on tullut esille tapauksessa KKO 2003:26:

Konsulttiyritys A oli tehnyt seurakunnan B:n kanssa rakennuttamis- ja valvontatehtäviä koskevan sopimuksen. Konsulttipalkkioksi oli sovittu 46.000 markkaa. Sopimukseen sovellettiin konsulttitoiminnan yleisiä ehtoja. Ehtojen mukaan konsultin vahingonkorvauksen yläraja määrättiin sopimuksessa ja jos määräys puuttui, vahingonkorvaus oli enintään konsulttipalkkion verran. Sopimuksen kohtaan ”Muut ehdot” oli lisäksi otettu seuraava maininta: ”Lisäksi konsultti sitoutuu pitämään voimassa sopimuksen kestoajan 5.000 000 markan konsulttivakuutuksen.” Seurakunta vaati kanteessaan yhtiön velvoittamista korvaamaan aiheuttamansa vahingon 3580044 markalla korkoineen vedoten korjaustyön virheelliseen suorittamiseen ja katsoen yhtiön laiminlyöneen sopimuksen mukaiset tehtävänsä valvojana ja olevan siten osaltaan vastuussa korjaustyön epäonnistumisesta. Kysymys oli siitä, mikä merkitys konsulttivakuutuksella oli konsultin vahingonkorvauksen ylärajan kannalta.

Korkeimman oikeuden mukaan konsulttivakuutusta tarkoittava ehto viittasi huomattavasti laajempaan vastuuseen kuin konsulttitoiminnan yleisten sopimusehtojen toissijainen vastuunrajoituslauseke, eikä tällaisen ehdon sisällyttäminen sopimukseen olisi ollut mielekästä, jos yhtiön vastuu olisi rajoittunut vain sovittuun palkkion määrään, 46 000 markkaan. Yhtiö oli laatinut sopimuksen ja oli sopimusta tehtäessä ollut asiantuntemuksensa perusteella selvästi paremmassa asemassa arvioimaan sopimustekstin sisältöä kuin seurakunta. Sopimuksen tulkinnaissa on kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, minkä käsityksen seurakunta oli saanut sopimuksen sisällöstä. Yhtiö ei ollut selvittänyt esittämiensä sopimusehtojen sisältöä seurakunnalle. Se ei myöskään ollut näyttänyt toteen, että seurakunta olisi muuten tiennyt tai että sen olisi pitänyt tietää, ettei sopimukseen sisältyvällä maininnalla konsulttivakuutuksesta ollut tarkoitettu olevan vaikutusta yhtiön korvausvastuun enimmäismäärään. Ratkaisusta voidaan päätellä, että epäselvyys voidaan poistaa paitsi ehtoa muuttamalla myös selvittämällä vastapuolelle ehdon tarkoitus. Mikäli seurakunnalle olisi kerrottu ehdon tarkoitus tai se olisi muuten ollut siitä tietoinen, sen käsitystä ehdon sisällöstä ei olisi suojattu. Epäselvissä tapauksissa ehtoja on tulkittava dispositiivisen oikeuden mukaisesti.¹⁴¹

Suppean tulkinnan periaatteen mukaan vastuuta rajoitetaan vain siltä osin kuin ehdoissa on mainittu, eikä vastuun rajoitus koske ehdon sanamuodon ulkopuolelle jääviä vahinkoja. Suppean tulkinnan periaate on mainittu tapauksessa KKO 1992:178, jonka mukaan vastuuvapauslausekkeitä on tulkittava suppeasti etenkin, jos ne ovat yksipuolisesti laadittuja

¹⁴¹ Saarnilehto 2005, s. 13.

ja sisällöltään epäselviä. Epäselvyssäännön ja suppean tulkinnan lisäksi tulkintaperiaatteisiin kuuluvat kohtuusperiaate ja yksilöllisen ehtojen etusijaperiaate. Kohtuusperiaatteen mukaan ehtoa on tulkittava niin, että lopputulos on kohtuullinen. Tavoitteena on löytää ehdolle sellainen sisältö, joka on molempien osapuolten kannalta kohtuullinen.¹⁴² Vastuunrajoitus syrjäytyy myös, jos se on ristiriidassa sopimukseen otetun, osapuolten laatiman yksilöllisen ehdon kanssa. Hemmon mukaan yksilöllisten ehtojen etusijaperiaate ei kuitenkaan saane kovin suurta merkitystä vastuunrajoitusten yhteydessä.¹⁴³

5.2.3 Vastuunrajoitusehdon kohtuullisuus

Vastuunrajoitusehdon sisältyminen sopimukseen edellyttää, että se on yleisen sovittelusäännöksen eli oikeustoimilain 36 §:n mukainen. Vastuunrajoitusehtoon liittyy helposti kohtuuttomuuden riski. Ehdot saattavat suojata yksipuolisesti velallista ja rajoittaa velkojan käytössä olevia oikeuskeinoja. Ehdoilla voidaan myös rajoittaa vastuuta vahingoista, jotka ovat velallisen sopimusrikkomuksen tavallisia seuraamuksia. Oikeuskäytännössä on esiintynyt paljon tapauksia, joissa velallisen vastuuta on rajoitettu niin, että vain kvalifioidulla tuottamuksella aiheutetut vahingot tulevat korvattaviksi.¹⁴⁴ Vastuunrajoitus ei usein sido, jos sopimusrikkomus on olennainen. Kohtuullisuuteen saattaa vaikuttaa myös se, mitä on sovittu muista oikeusseuraamuksista, miten sopimuksen sisältö on muodostunut ja mitkä motiivit ovat siihen vaikuttaneet. Vastuunrajoituksen kohtuullisuutta voidaan arvioida vertailemalla ehtoa dispositiiviseen oikeuteen: millainen korvausoikeus velkojalla olisi ilman kyseistä ehtoa? Mikäli ehto rajoittaa suuresti velallisen tahdonvaltaisen oikeuden mukaista korvausvelvollisuutta, ehtoa voidaan pitää helposti kohtuuttomana. Vastuunrajoitusehtoa soviteltaessa tulevat noudatettaviksi dispositiivisen oikeuden normit.¹⁴⁵

Vastuunrajoituksen kohtuullisuutta arvioitaessa on myös otettava huomioon vastuunrajoitukseen liittyvät edut. Velallisen saattaa olla vaikea arvioida vahinkoriskejä, jos hän ei tunne vastapuolta kunnolla eikä ole tietoinen esimerkiksi tämän sivullisten kanssa tekemistä sopimuksista. Myös velkojalla saattaa olla mahdollisuus suojautua vahinkoriskiä vastaan. Kohtuullistamista voidaan arvioida siltä kannalta, millaiset mahdollisuudet sopimuspuolilla on vahinkojen välttämiseen tai vastuun kanavoimiseen. Kohtuullisena

¹⁴² Saarnilehto 2005, s. 13.

¹⁴³ Hemmo 1994, s. 283.

¹⁴⁴ Hemmo 1994, s. 292–293. Ks. Korkeimman oikeuden tapaus KKO 1982 II 195.

¹⁴⁵ Hemmo 1994, s. 292–297.

voidaan pitää tilannetta, jossa vastuunrajoitus ohjaa riskin sille osapuolelle, joka voi suojautua siltä edullisemmin. Esimerkiksi jos vastuunrajoitus koskee velkojalle tuotannon keskeytymisestä aiheutuvia vahinkoja, ehdon kohtuullisuutta puoltaa se, jos riittävän varaston pitämällä voidaan välttää tuotantoseisokin aiheuttamat vahingot. Myös suojautuminen vahinkoriskiä vastaan ja velallisen suoritteesta saama vastikkeen määrä vaikuttaa vastuunrajoituksen kohtuullisuuteen. Vastikkeen alhaisuus puoltaa vastuunrajoituksen hyväksyttävyyttä. Jos myyjä myy tuotteita alhaisella hinnalla, on ymmärrettävää, että hän rajoittaa vastuutaan niistä vahingoista, jotka aiheutuvat esimerkiksi tuotannon keskeytyksestä.¹⁴⁶ Mikäli velallisen perimät hinnat suorituksistaan ovat alhaisemmat kuin yleinen hintataso, hän voi pyrkiä vähentämään suorituksiinsa kohdistuvia kustannuksia myös esimerkiksi rajoittamalla vastuutaan välillisten vahinkojen osalta. Näiden esimerkkien perusteella voidaan todeta, että vastuun rajoittaminen saattaakin olla monissa tapauksissa tasapuolista ja taloudellista. Tämän takia erityisesti elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa vastuunrajoitusta ei kovin helposti pidetä kohtuuttomana, etenkin jos rajoitusehtojen käyttämiseen on riskienhallinnan kannalta rationaalisia syitä.¹⁴⁷

5.2.4 Vastuunrajoitus ja tahallisuus tai törkeä huolimattomuus

Vastuunrajoitusehtoja pidetään yleensä hyväksyttävänä, mikäli niiden tarkoitus on suojata velallista korvausvastuulta, joka on hänen vastuunkantokyvyllään liiallinen ja tekee taloudellisen toimimisen riskialttiiksi. Tällöin suojantarve kohdistuu odottamattomiin ja vaikeasti havaittaviin vahinkoriskeihin. Nämä ehdot eivät kuitenkaan päde kvalifioituun tuottamukseen. Tahallisesti ja törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot ovat tavallisesti vältettävissä, jolloin korvausvastuun ei voida katsoa johtuvan huolimattomuudesta tai tavanomaisesta arviointivirheestä.¹⁴⁸

Vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen liittyvä ongelma on se, miten suhtautua tilanteeseen, jossa velallinen on aiheuttanut vahingon tahallisesti tai törkeän huolimattomasti ja rajoittanut korvausvastuutaan tältä osin. Nykyisen kannan mukaan velallinen ei voi vapautua vastuustaan niiden vahinkojen osalta, jotka on aiheutettu törkeällä huolimattomuudella tai tahallisesti.¹⁴⁹ Törkeällä huolimattomuudella tarkoitetaan velallisen selkeää piittaamattomuutta,

¹⁴⁶ Hemmo 1994, s. 294.

¹⁴⁷ Hemmo 2003b, s. 284; Hemmo 1994, s. 292-297.

¹⁴⁸ Hemmo 1994, s. 299.

¹⁴⁹ Saarnilehti 2005 s. 14, Hemmo 1994, s. 299.

välttämättömien varmistustoimenpiteiden laiminlyöntiä tai ryhtymistä toimiin, joihin edellytettävää erityisosaamista velallisella ei ole.¹⁵⁰ Törkeä huolimattomuus on lähellä tahallisuutta. Voidaan katsoa, että kyse on törkeästä huolimattomuudesta, kun tahallisuutta ei voida näyttää mutta toiminta vaikuttaa tarkoitukselliselta. Törkeän tuottamuksen ja tavallisen tuottamuksen raja voi olla häilyvä, mutta sen määrittäminen on tärkeää, koska siinä kulkee myös korvausvelvollisuuden raja vastuunrajoitusehtojen suhteen.¹⁵¹

Tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella aiheutetusta vahingosta vapauttamista vastuunrajoitusehdolla on pidetty ongelmallisena sopimusoikeudellisten hyvää tapaa koskevien periaatteiden kannalta. Vastuunrajoitusehdot olisivat ristiriidassa niiden käyttäytymisvaatimusten kanssa, jotka ilmentävät sopimusoikeudellista lojaliteettia. Vastuun rajoittaminen kvalifioidusta tuottamuksesta huolimatta merkitsee sopimussuhteissa sitä, että tapaukset, joissa velkoja joutuisi kärsimään vahinkoja ilman kompensatiomahdollisuutta, lisääntyisivät. Pääsääntöisesti korvattavien vahinkojen laajuutta koskeva vastuunrajoitus ei sido, jos siihen vedotaan törkeällä huolimattomuudella aiheutetun vahinkoa koskevan vastuun kaventamiseksi. Sitomattomuutta voidaan perustella OikTL 36 §:llä: vastuunrajoitusehdon soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Tällaisiin vastuunrajoitusehtoihin vetoaminen voidaan katsoa myös hyvän tavan vastaiseksi.¹⁵²

5.2.5 Vastuunrajoitusehdot asiantuntijapalveluissa

Neuvonta- ja konsultointipalveluille on tyypillistä, että pienikin virhe voi johtaa isoihin seuraamuksiin ja vahinkoriski voi olla suuri asiantuntijan palkkioon nähden. Vahingonkorvausvastuu pyritään välttämään vastuunrajoitusehdoilla tai vastuuvakuutuksella. Asiantuntijapalveluissa vastuunrajoitus voidaan nähdä myös ongelmallisena, koska neuvontapalveluille tyypillisesti asiantuntija on usein tiedollisesti vahvemmassa asemassa toimeksiantosuhteessa ja asiakas on hänen asiantuntemuksensa varassa. Asiantuntijan vastuun rajoittaminen tällaisessa tilanteessa voi johtaa epäreiluun asetelmaan. Ensinnäkin neuvontapalveluiden luonteen takia toimeksiannon vastaanottamisen yhteydessä ei ole aina edullista ottaa puheeksi vastuunrajoitusehtoja. Toiseksi asiantuntijapalveluissa virheen vaaraa eivät lisää sellaiset ulkoiset seikat, jotka ovat tyypillisiä esimerkiksi irtaimen kaupassa, kuten

¹⁵⁰ Hemmo 2003b s. 288.

¹⁵¹ Virtanen 2005, s. 497–498.

¹⁵² Hemmo 1994, s. 304.

alihankkijan viivästys tai lakko.¹⁵³ Näiden lisäksi vastuunrajoitusehdot voivat tulla sivuutetuiksi vakioehtoja koskevien normien tai kohtuullistamissäännösten perusteella.¹⁵⁴

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö vastuunrajoitukset olisi hyväksyttäviä asiantuntijapalveluiden yhteydessä. Toimeksiantosopimukseen liittyviä vastuunrajoitusehtoja voidaan pitää sitovina ainakin silloin, kun toimeksiantajana on vakavarainen ja asiantuntevasti edustettu yritys ja kun toimeksiantoon liittyy erityisiä riskejä, joiden kohdalla muut riskienhallintakeinot eivät toimi tyydyttävästi. Mikäli toimeksiantajana on kuluttaja tai pieni yritys ja toimeksiantoon ei liity poikkeuksellisia vahinkoriskejä, on vastuunrajoituksen hyväksyttävyyys kyseenalaisempaa.¹⁵⁵ Perusteltu syy rajoittaa varaumin vastuuta on esimerkiksi asiantuntijasta johtumattomasta syystä kiireellinen aikataulu tai perustellusti tulkinnanvarainen asia. Sen sijaan perusammattitaitoon liittyvissä asioissa ei ole syytä rajoittaa asiantuntijan vastuuta, joka johtuu virheellisestä neuvosta.¹⁵⁶ Petri Mäntysaari on esittänyt, että verokonsultin on syytä liittää lausuntoonsa vastuuta rajoittava varauma, jonka mukana verokonsultti ei ole vastuussa työnsä tuloksesta. Neuvontapalveluja tarjoavien olisi syytä myös todeta yleisissä sopimusehdoissa, että asiakas vastaa antamiensa tietojen paikkansa pitävyydestä.¹⁵⁷

5.3 Vastuuvakuutus

Vastuunrajoituksen ohella tärkeä keino vastuuriskin hallinnassa on vastuuvakuutus. Vastuuvakuutuksen perusturvan laajuus riippuu vakuutusehdoista, jotka ovat eri yhtiöillä erilaisia. Vastuuvakuutuksen rooli rajoittuu usein vain tiettyihin vastuutyyppeihin, ja suurin osa sopimukseen liittyvistä häiriöistä kuuluu vakuutusyhtiöiden mielestä tavanomaiseen liikeriskiin, jota ei vakuuteta. Esimerkiksi virheen oikaisun aiheuttamia kuluja tai negatiivisen veloitteen rikkomisesta seuraavaa vastuuta ei yleensä vakuuteta. Lähtökohtaisesti vastuuvakuutuksen perusteella korvataan vain vakuutetulle syntyneestä vahingonkorvausvelvollisuudesta johtuva vahinko, eikä se kompensoi vakuutetulle itselleen aiheutuneita kustannuksia, kuten puretuksi tulleen sopimuksen menetettyä katetta.¹⁵⁸

¹⁵³ Hemmo 1995, s. 570.

¹⁵⁴ Hemmo 1995, s. 584.

¹⁵⁵ Hemmo 1995, s. 581.

¹⁵⁶ Peltonen 2001, s. 21.

¹⁵⁷ Mäntysaari 2000, s. 237.

¹⁵⁸ Hemmo 2005, s. 265–267.

Vakuutus ei kata myös tahallisesti aiheutettuja vahinkoja, ja törkeän tuottamuksellisissakin tapauksissa vakuutuksenantajalla on oikeus evätä korvaus.¹⁵⁹

Sopimukseen perustuvaa vastuuta jää yleensä myös vakuutusturvan ulkopuolelle. Konsultin vastuuvakuutus poikkeaa muista vakuutuksista siinä, että se kattaa myös virheellisestä neuvosta aiheutuneet vahingot. Konsulttitoiminnassa vahingon määrä on usein suuri perittyyn palkkioon nähden, minkä takia vakuutuksesta huolehtiminen on tärkeää. Korvausvastuu kannattakin rajoittaa asiakkaan kanssa tehtävässä sopimuksessa vastuuvakuutuksen vakuutusmäärää vastaavaan summaan. Konsulttivakuutukseen rinnastuva vakuutus on varallisuusvastuuvakuutus, jolla suojaudutaan sopimukseen perustuvalta, taloudellista vahinkoa koskevalta vastuulta.¹⁶⁰

Vastuuvakuutukset jakautuvat claims made-perusteiseksi, jolloin vakuutus kattaa kaikki vakuutuskauden aikana vakuutusyhtiölle ilmoitetut vahingot ja tapahtumaperusteiseksi (occurrence), jolloin vakuutus käsittää vain vakuutuskauden aikana sattuneet vahingot. Vakuutussuojan kannalta on tärkeää, että vakuutus on ajallisesti tarpeeksi kattava. Vahinkoon johtava toimenpide ja vahingon ilmentyminen eivät välttämättä tapahdu ajallisesti samaan aikaan, ja näin ollen vakuutuksen tulisi kattaa myös vahinkotapahtumat, jotka havaitaan vahinkoa johtavaa toimenpidettä myöhemmin.¹⁶¹

Vastuuvakuutuksella on selkeä rooli vahingonkorvausriskin hallinnassa asiantuntijapalveluissa, mutta se saattaa tuoda mukanaan myös haittailmiöitä. Verokonsultoinnissa vakuutuksen haitallisena seurauksena saattaa olla se, että kilpailutilanteessa vakuutuksen turvin annetaan neuvoja liian uskaliaisiin veronminimointioperaatioihin. Ongelmia voidaan nähdä myös tuomioistuinten ratkaisukäytännön kannalta. Tikan mukaan tuomioistuimet saattaisivat päätyä vahingonkorvausvastuuta laventaviin tulkintoihin tausta-argumenttina se, että korvauksen maksaa kuitenkin vakuutusyhtiö.¹⁶²

¹⁵⁹ Peltonen 2001, s. 23.

¹⁶⁰ Hemmo 2005, s. 265–267.

¹⁶¹ Hemmo 2005, s. 268–269.

¹⁶² Tikka 1999, s. 305–306.

6. Lopuksi

Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu ei saa sääntelyään laista toisin kuin sopimuksen ulkoinen vastuu, joka pohjautuu vahingonkorvauslakiin. Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuun jäädessään lain ulkopuolelle sen sääntely perustuu sopimusoikeuden yleisiin periaatteisiin, oikeuskäytäntöön ja tapauskohtaisesti erityislainsäädäntöön. Aineettomissa asiantuntijapalveluissa virhe johtuu yleensä asiantuntijan huolimattomuudesta, esimerkiksi siitä, että asiantuntija ei ole antanut kaikkia tarpeellisia tietoja asiakkaalle. Näin ollen virhearvioinnissa kiinnitetään huomio palveluksen tarjoajan toimintaan, jolloin asiantuntija ei useinkaan joudu vastuussa työnsä tuloksesta. Myös tuottamusta tarkastellaan tästä näkökulmasta ja virhe ja tuottamusarviointi muodostuvatkin usein päällekkäisiksi. Asiantuntijapalveluissa vahingonkorvausvastuuta arvioidaan siis menettelyn huolellisuuden ja asianmukaisuuden perusteella. Vaadittavan huolellisuuden tasosta ei löydy sääntelyä lainsäädännöstä eikä huolellisuudelle voida määritellä yleisiä periaatteita, vaan sitä tulee arvioida tapauskohtaisesti jokaisen toimeksiannon kohdalla erikseen. Myös oikeuskäytännöstä voidaan poimia linjauksia huolellisuudelle. Huolellisuuteen liittyy palvelun tarjoajalle asetettuja velvoitteita, kuten tiedonantovelvollisuus ja selvitysvelvollisuus. Asiantuntijaa velvoittaa työssään myös periaate toimia lojaalisti asiakastaan kohtaan.

Tiedonantovelvollisuuden osalta olen tarkastellut työssäni korkeimman oikeuden tapauksia KKO 2001:128 ja KKO 1999:19. Tapaukset auttavat tiedonantovelvollisuuden konkretisoimisessa, ja niiden perusteella voidaan ainakin yksilöidä ne asiat, jotka yleensä jäävät tiedonantovelvollisuuden ulkopuolella. Selvitysvelvollisuuden mukaan asiantuntijalla on velvollisuus selvittää toimeksiantoa varten epäselvät tiedot toimeksiantajalta. Oikeuskäytännössä on otettu varsin ankara linja siihen, että asiantuntijan tulee tarkastaa asiakkaansa antamat tiedot, vaikka yleinen käsitys on näyttänyt olevan tätä vastaan. Myös tämän osalta on hyvä todeta, että tietojen tarkistamista täytyy arvioida aina tapauskohtaisesti ja siihen vaikuttavat asiakkaan ymmärrys ja tietotaso. Huolellisuuteen liittyy läheisesti myös lojaliteettivelvollisuus, joka velvoittaa asiantuntijaa työssään. Lojaliteettivelvollisuus ilmenee lojaliteettiperiaatteesta. Lojaliteettiperiaate on vakiintunut periaate sopimusoikeudessamme mutta sen asema itsenäisenä periaatteena ei ole kovin vahva. Tästä kertoo myös se, että lojaliteettiperiaate ei ole esiintynyt oikeuskäytännössä, etenkin korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteena kovinkaan usein. Velvollisuus käyttäytyä sopimussuhteessa lojaalisuus

vastapuolta kohtaan on kuitenkin niin vakiintunut käyttäytymisnormi sopimuskulttuurisamme, ettei tämän velvollisuuden olemassaoloa voi kiistää tai jättää sitä huomiotta.

Vahingonkorvausvastuun rajoittaminen on tänä päivänä olennainen osa sopimuskulttuuriamme ja yritystoiminnan riskien hallintaa. Vastuunrajoitus sisältyy usein vakioehtoihin. Vakioehdot ovat taas nykypäivän sopimusten moninaisessa maailmassa yleinen tapa laatia sopimus. Vakioehdot saattavat olla kuitenkin toiselle osapuolelle epäedulliset, mikäli niitä ei ole laadittu yhdessä ja niiden käytölle on asetettu monenlaisia rajoituksia. Vastuunrajoitusta voidaan pitää kahden elinkeinonharjoittajan välisissä suhteissa kannattavana ja hyväksyttävänä mutta vastuunrajoitukset voivat olla asiantuntijapalveluiden aineettoman luonteen takia myös ongelmallisia.

Verokonsultointi on asiantuntijapalvelualana vastuun kannalta ehkä jossain määrin haastavampi ala kuin muut asiantuntija-alat. Verotuksessa ilmenee epävarmuutta niin lainsäädännössä kuin veroviranomaisten ratkaisulinjoissa, jotka ovat molemmat nopeasti muuttuvia. Toisaalta verokonsultoinnissa ei ole samanlaisia alaa koskevia, lakiin perustuvia säännöstöä kuin esimerkiksi tilintarkastuksessa tai asianajotoiminnassa, joka määritteli selkeät ohjeet toiminnalle. Asiantuntijan työn haasteellisuuteen vaikuttaa myös asiakaskunta, joka etenkin pienimmissä yrityksissä voi koostua pitkälti maallikkoasiakkaista. Sen lisäksi, että verokonsultin tulee toiminnassaan ajaa asiakkaansa etua, verokonsultilla on myös tietty lojaalisuusvelvollisuus lainsäätäjää kohtaan. Ei ole yhteiskunnan edun mukaista, että konsultit ajavat toimia, joilla pyritään saamaan aikaan perusteettomia veroetuja. Asiantuntijan työn haasteellisuus verokonsultoinnissa voi pahimmillaan johtaa siihen, ettei juuri minkäänlaisia neuvoja uskalleta antaa ilman riittäviä varauksia tai vastuuvakuutusta. Vastuuvakuutusten käyttö taas nostaa palveluiden hintoja.¹⁶³

Asiantuntijalta vaadittavan huolellisuuden määrittelyyn löytyy paljon tukea oikeuskäytännöstä. Vaikka tuomioistuinten ratkaisulinja on viime vuosikymmeninä ollut hyvin samansuuntainen ja tuomioistuimissa korostetaan asiantuntijan laajaa huolellisuusvelvoitetta, ongelmia näyttää ilmenevän asiantuntijan velvollisuuksien määrittelyssä. Tuomioistuimessa on perusteltu samankaltaisia ratkaisuja toisinaan tiedonantovelvollisuuden, toisinaan lojaliteettivelvollisuuden ja toisinaan jonkun kolmannen

¹⁶³ Tikka 1999, s. 305–307.

velvollisuuden rikkomisella. Tämä johtaa kahdenlaisiin pohdintoihin. Toisaalta voidaan pohtia, onko sillä lopulta merkitystä, minkä velvollisuuden rikkomiseen tapaus perustuu. Tapausten perusteella ei voida kuitenkaan määritellä tarkkoja toimintaohjeita, niin että tiettyjen toimien laiminlyönti tarkoittaisi aina esimerkiksi tiedonantovelvollisuuden rikkomista, koska jokainen tapaus on erilainen ja niitä tulee arvioida tapauskohtaisesti. Toisaalta taas tuomioistuimen ratkaisun täytyy perustua johonkin, ja mikäli velvollisuuksia ei eriteltäisi toisistaan, kuuluisivat ne kaikki yhden velvollisuuden alle, jolloin tuomioistuin perustaisi ratkaisunsa aina tähän. Tämä taas saattaisi vaikeuttaa entisestään huolellisuuden määrittelyä. Joka tapauksessa oikeuskäytännöllä on suuri merkitys huolellisuuden määrittelyssä, koska sen perusteella voidaan huolellisuudelle asettaa yleisiä vaatimuksia ja nähdä mihin suuntaan se on menossa.

Deloitte & Touche Oy:n partneri Tomi Pitkänen näkee verokonsultoinnin tulevaisuuden Suomessa valoisana. Mikäli Suomi seuraa muuta maailmaa, on odotettavissa, että asiantuntijapalveluiden kysyntä tulee kasvamaan Suomessa. Kysynnän lisääntyessä asiakassuhteet muuttuvat yhä pitkäaikaisemmiksi ja asiakaskokonaisuudet kasvavat. Yksittäiset toimeksiannot tulevat luultavasti vähenemään mutta toisaalta toimeksiannot saattavat muuttua vaikeammin hallittaviksi.¹⁶⁴ Vastuukysymyksissä suunta näyttää olevan sama. Asiantuntijapalveluita tulee ajatella yhä enemmän palvelukokonaisuutena, jossa toimeksiannon rajat ovat häilyvät ja asiakas tulee tuntea hyvin.

¹⁶⁴ Haastattelu 18.2.2011.